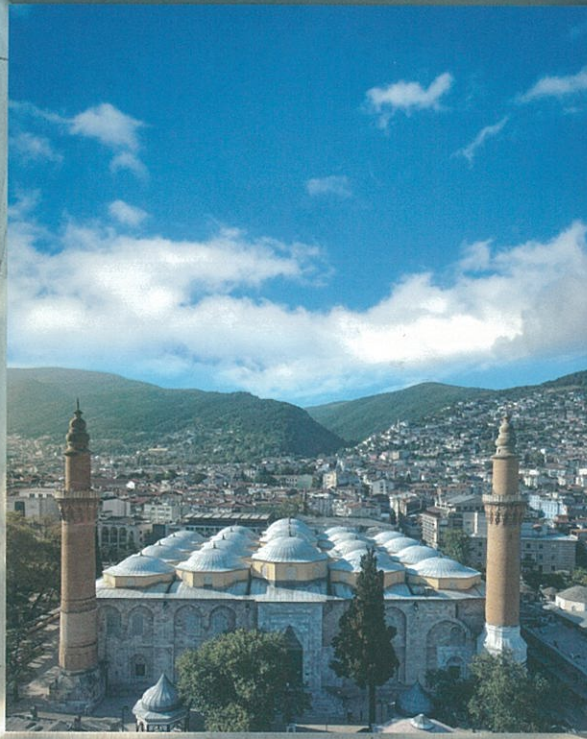

81 İLDE KÜLTÜR ve ŞEHİR

BURSA

Bu Eser
Bursa Valiliği Neşriyatıdır.

1. Baskı, Ekim 2021

Editör:

adına Dr. Metin Eriş

Redaksiyon: Tülay Tecirli / Uygur Umur
Grafik Tasarım: Enes Teslim

Katkıda Bulunanlar:

Prof. Dr. Serhat Zaman - Prof. Dr. Özer Yılmaz - Dr. Öğr. Üyesi Rahşen S. Kaya -
Prof. Dr. Mustafa Şahin - Prof. Dr. Cafer Çiftçi - Prof. Dr. Mustafa Kara -
Prof. Dr. Ali İhsan Karataş - Prof. Dr. Hülya Taş - Dr. Öğr. Üyesi Doğan Yavaş - Doç. Dr. Ali Yiğit
- Doç. Dr. Yasemin Kaya - Arş. Gör. Zeynep Akan Yetişir - Zedal Kondakçı -
Prof. Dr. Hatice Şahin - Doç. Dr. Sadettin Eğri - Arş. Gör. Zehra Öztürk -
Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu - Prof. Dr. Hülya Taş - Arş. Gör. Pelin Elcik Yorgancıoğlu -
Doç. Dr. M. Zinnur Kanık - Prof. Dr. Özlem D. Varlı - Doç. Dr. Erdem Özdemir -
Prof. Dr. Ayhan Helvacı - Dr. Tülay Yıldız Akgül - Doç. Dr. Ali Sait Liman - Nevzat Çalığıuşu -
Doç. Dr. Gonca Erim - Prof. Dr. Hasan Basri Öcalan - Öğretim Görevlisi Asuman Türkmen -
Dr. Yücel Öztürk - Doç. Dr. Recep Görgülü - Prof. Dr. Neslihan Dostoğlu

Fotoğraflar yazarlar tarafından gönderildiği gibi, Bursa İl Kültür Müdürlüğü arşivinden ve bölümleri itibarıyla Özer Yılmaz, E. Aydın Yağmur, Bayram Geçmen, Talip Akkaya, Alper Türdeş, Hasan Basri Öcalan, Foto Bora - Foto Dinçer - Foto Yazar tarafından çekilenler yanında Nevzat Çalığıuşu ve Ahmet Efe arşivinden de yararlanılmıştır. Kaynakça bölümünde de isimlendirilmişlerdir.

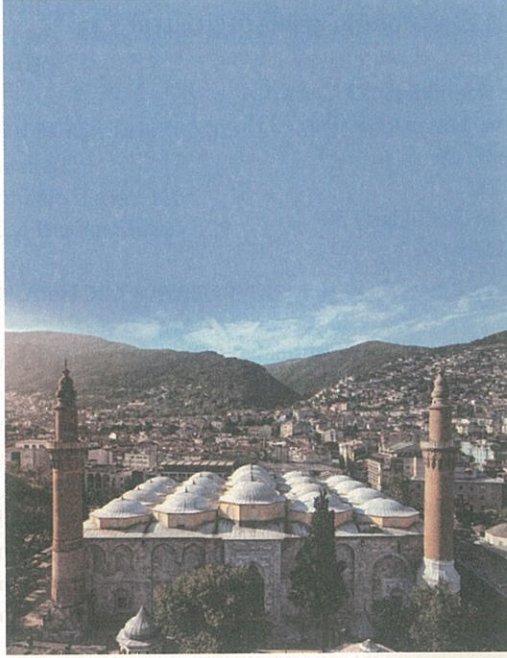
Baskı ve Cilt:

Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti.
Alaaddinbey Mah. 634. Sk. NİLTİM Ayaz Plaza No: 24 BURSA
Tel. (0224) 249 33 20 Sertifika No: 48334

Tüm Hakları Bursa Valiliğine Aittir

ISBN: 978-625-7546-03-4

81 İLDE KÜLTÜR ve ŞEHİR

BURSA

BURSA VALİLİĞİ

Önsöz Yakup Canbolat-Bursa Valisi / 12

2022 TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR BAŞKENTİ BURSA Alınur Aktaş Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı/ 14

Takdim Kültür Konseyi Demeği / 16

BURSA İLİ'NİN COĞRAFİ YAPISI 'DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ' / 21

Bursa'nın Konumu / 22

Bursa'nın Doğal Çevre Özellikleri / 23

Jeolojik Yapı ve Yeryüzü Şekilleri / 23

Bursa'nın İklimi / 26

Bitki Örtüsü / 28

Hidrografik (Su) Özellikleri / 30

Toprak Özellikleri / 34

BURSA FLORASI / 37

Bursa ve Çevresinde Bitki Çeşitliliği Araştırmaları / 38

Fotoğraflarla Bursa'nın Doğal Haritaları / 40

Armutlu Yarımadası / 41

Kocaçay Deltası / 43

Uludağ Bölgesi / 44

En Geniş Yayılışı Olan Türler / 45

BURSA FAUNASINA BAKIŞ / 61

Bursa Omurgasız Faunasına Bakış / 62

Bursa Helmintleri / 62

Yassı Kurtçuklar / Yuvarlak Kurtçuklar / Diken Başlı Kurtçuklar / 63

Bursa Toprak Solucanları / Bursa Akrepleri / Bursa Yabancı Akrepleri Bursa

Örümcekleri / Bursa Kırkayakları / Bursa Çiyanları / Bursa Su Ayılan / Bursa

Böcekleri / 63-72

Bursa Omurgalı Faunasına Bakış / 72

Bursa Amfibileri (Kurbağalar) / 72

Bursa Sürüngenleri / 74

ESKİ ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE ÖREN YERLERİYLE BURSA / 83

Genel Arkeolojik Tarihi ile Bursa / 84

Nikaia-İznik / 87

Pythopolis-Sülöz/Narlıca-Orhangazi / 89

Kios-Gemlik / 89

Bergos (Pyrgol) - Burgaz / Güzelyalı-Mudanya / Myrleia / Apamela-Mudanya / Tereia

- Trilye - Mudanya / Caesarea - Germanica Kapanca - Mudanya / Daskyleionad Mare

- Eşkel - Mudanya - Apollonia a. R - Mudanya / Besbikos / Bysbikos - İmralı Adası - Mudanya / Besbikos / Bysbikos İmralı Adası - Mudanya / Plakia - Karacabey - Subaşı - Kayraktepe - Karacabey / Sultaniye - Tepecik / Çiftliği - Karacabey / Artaout-Teikhos / Miletoutihhos - Karacey / Lipadion / Louhadium - Karabey / Mitetoupolis - Mustafa Kemâl Paşa / Apollonia - Gölyazı - Nilüfer / Neokaisareia - Tahtalı - Nilüfer / Pareion - Gündoğdu - Osmangâzi / Prusaa Dolympum - Osmangazi / Hadrianoi-Orhaneli / 92 -103

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZÜ BURSA TARİHİ / 109

Antikçağda Bursa / 110
Osmanlı Döneminde Bursa / 116
19ncu Yüzyıldan Bugüne Bursa / 127

BURSA'DA MÜSLÜMANLARIN DİNİ HAYATI VE TASAVVUFİ KÜLTÜR / 137

Giriş / 138

Anakurumlar / Anaşehir / Bursa / 138-140
Mezhepler ve Tarikatlar / Temel İlkeler / Ulu Camii / 140-141
Kandil Geceleri / Kuruluş Vesileleri / Kadınlar Mevlidi / Miraciye / 143-144
Bayramlar / Erguvan Bayramları /145-146
Kütüphaneler / 147
Tasavvufî Kültür /Tasavvuf Nedir / Tasavvufun İki Yönü / 147-149
Tasavvufî Kurumlar / Ana Tarikatlar / Hizmet Alanları / 150-151
Meclis-i Meşâyih / 10 Muharrem Atmosferi / Cami - Tekke Beraberliği /153-154
Şemsettin Mısri / Bursa Meşâyih / Tekke - Türbe Beraberliği / Osmangazi ve Kur'an /154- 156
Cumhuriyet Dönemi /Din Eğitimi Okulları / Yeni Dönem / 156
Üç Tip İnsan / Hepimiz Misafiriz / 157

BURSA'DA İNANÇ DÜNYASI 'GAYRİMÜSLİMLER' /159

Etnik Yapı, Nüfus ve İskân /160
Dinî Durum / 162
Eğitim - Öğretim / 166
Meslekler / 167

BURSA'NIN GELENEK, GÖRENEK VE HALK İNANIŞLARI / 171

Geçiş Dönemleri / 172
Doğum ve Çocuklarla İlgili Gelenek ve Görenekler /173
Doğum Öncesi / 173
Doğum Olayı / 174

- Doğum ve Sonrası / 174
Sünnet ile İlgili Gelenek ve Görenekler / 176
Askerlikle İlgili Gelenek ve Görenekler / 177
Evlenme ile İlgili Gelenek ve Görenekler / 180
Ölüm ile İlgili Gelenek ve Görenekler / 181

BURSA'DA OSMANLI MİMARİSİ / 185

Genel Hatlarıyla Bursa'da Osmanlı Mimarisi / 186

Camiler: Gazi Orhan Bey Camii / Alaaddin Bey Camii / Şehadet Camii / Birinci Murad Hüdaverdigâr Camii / Yıldırım Camii / Ulu Camii / Yeşil Camii / Muradiye Camii/187 - 203

Bursa Medreseleri: Suriçi Orhan Gâzi Külliyesi / Orhangâzi Medresesi / Lala Şahin Paşa Medresesi / Murad-I Hüdaverdigâr Medresesi / Yıldırım Medresesi / Muradiye Medresesi / Ahmet Paşa Medresesi / Gök Medrese / 205 - 210

BURSA'NIN BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI / 211

Nüfus ve Yerleşme Düzeni / 212

Ekonomik Etkinlikler / 220

Tarım Arazisi Kullanımı ve Üretimi / 221

Hayvancılık / 223

Yer Altı Zenginlikleri / 226

Sanayi / 228

Ulaşım / 234

Turizm / 235

BURSA'NIN EKONOMİK YAPISI VE GELİŞMELER / 239

Fetihden Cumhuriyete Bursa Ekonomisine Tarihi Bakış / 240

Cumhuriyetin İlk Yılları ve Planlı Kalkınma Dönemi / 243

Bursa Ekonomisine Sektörel Bakış / 244

Temel Ekonomik Göstergeler / 247

KAYBOLAN VE YAŞAYAN ZANAATLAR / 249

Giriş / 250

Osmanlı Döneminde Esnaf Örgütlenmesi / 250

Bursa'da Önde Gelen Zanaat ve Meslekî Uğraşlar / 252

İpekçilik ve İpekli Dokumacılık / 252

İpek-Pamuk Karışık Kumaşlar / 256

Havluculuk / 258

Bıçakçılık / 258

Saraçcılık / 259
Sedafkârhk / 260

BURSA MUTFAK KÜLTÜRÜ / 263

Geçmişten Günümüze Bursa Mutfak Kültürü / 264

Doğum Gelenekleri / 266

Evlenme Gelenekleri İçinde Yemek Kültürü / 262

Ölüm Gelenekleri İçinde Yemek Kültürü / 273

Özel Gün ve Bayramlarda Yemek Hazırlıkları / 273

Kışlık Hazırlıklar / 278

Geleneksel Bursa Yemekleri / 281

Çorbalar: Ekşi Tarhana, Muhacir Tarhanası, Yaş Tarhana, Yoğurma Tarhana)

Düğün Çorbası / 281 - 282

Sebze ve Bakliyat Yemekleri: Kestaneli Lahana Dolması - Mısır Keşkeği / 283 - 284

Hamur Yemekleri: Gelincik Böreği, Cevizli Lokum, Cantık / 285

Et Balık ve Sakatat Yemekleri: Ciğer Sarma, Bursa Kebabı (İskender Kebap), İnegöl

Köftesi, Yayın Şiş - Yayın Tava / 287

Otlarla Yapılan Yemekler: Ot Köftesi / 290

Tatlılar: Süt Helvası, Mustafakemalpaşa Tatlısı, Cennet Künkü, Ahududu Şerbeti / 291

BURSA'NIN DİLİ / 295

Bursa'da Yazı Dili / 298

Bursa'da Ağızlar / 299

Söz Varlığı / 300

Sonuç / 302

ESKİ TÜRK EDEBİYATI VE BURSA / 305

Bursa Şairleri / 307

YENİ TÜRK EDEBİYATINA YANSİYAN BURSA / 323

Edebî Merkez Olarak Bursa / 324

Devletin Kuruluş Dönemindeki Destanı ve Mânevi Atmosferi Yansıtan Eserler / 325

Bursa'nın iktidar Mücadelesine Tanıklığım İşleyen Eserler / 329

Bursa'nın Millî Mücadeledeki Durumunu Yansıtan Eserler / 331

Bursa'daki Sosyal Hayatı Yansıtan Eserler / 334

Tabiatın Hissettirdiği Duygulan İşleyen Eserler / 337

Sonuç / 339

BURSA MASALLARI / 343

- Ofcu Dede/ 345
Güllü'nün Göyneği / 348
Keloğlan / 353
Ersel ile Fersel / 354
Padişah ve Kaz Çobanı / 356

GIYİM VE KUŞAMI İLE BURSA / 359

- Kadın Giyimi: Alt Bedene Giyilenler / Üst Bedene Giyilenler / Baş Giyimi /Ayağa Giyilenler / 360 - 362
Aksesuarlar / 363
Erkek Giyimi: Balık / Gömlek / Cepken / Potur / Kuşak / Yağlık / Silahlık / Çoban Şalı / Çorap / Karçın / Çarık / 364

BURSA VE GELENEKSEL HALK DANSLARI / 367

- Kılıç Kalkan/Küçük Oyun (Alçak Hava) / Keleş Sekmesi - Aşalım / Büyük Oyun / Güvende / Algın Olur / Sorgun Oyunu (Çiftetellisi) / Sekme - Sektürme - Tüymece / Menekşe / A. Fadimem / Tren Yolu Azime / Cezayir / Ben Yemenimi Al İsterim /Deve Gelir İnışten / Acem Şalı Belinde / 368 - 378

BURSA'DA MUSİKİ / 381

14. ve 15. Yüzyıl - 16. Yüzyıl - 17. Yüzyıl / 384
18. Yüzyıl - 19. Yüzyıl - 20. Yüzyıl / 385
Bursa Devlet Klâsik Türk Müziği Korosu / 386
Bursa Belediyesi Konservatuarı / 387
Bursa Mehteri / 389
Danışık / 389
Gezek Kültürü / 390
Erfane Günü / 390

BURSA'DA TÜRK HALK MÜZİĞİNİN SERÜVENİ / 391

- Cumhuriyet Öncesinde Bursa'da Müzikal Hareketlilik / 392
Bursa'ya Özgü Bir Türk Halk Müziği Türü: Güvende / 393
Bursa'da Gerçekleştirilen Başkaca Türkü Derleme Çalışmaları / 394
Bursa'da Türk Müziği Çalışmaları Yapmış Araştırmacıların Bazıları: Kişiler ve Kurumlar/ 395
Günümüzde Bursa'da Türk Halk Müziği Hareketliliği / 396
Bursa Aşıklık Geleneği ve Aşıklar / 397
Aşık Kahvehaneleri ve Müzikli Çay Ocakları / 398

Müziğin Göçü ve Bursa'da Göçmenlerin Müziği / 398

Dinî Müzik / 398

Bursa ve Bağlama / 399

BURSA ÇAĞDAŞ MÜZİK TARİHİNE BAKIŞ / 401

Bursa Sanayi Mektebi Bandosu / 404

Bursa'da Küçük Orkestra Denemeleri / 404

Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Müzik / 405

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Okullarda Müzik ve İz Bırakan Müzik Öğretmenleri / 409

Bursa'da İlk Konservatuvarın Kurulması / 412

Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumların Açılması / 413

Bursa Flarmoni Derneğinin Kuruluşu / 416

Bölge Devlet Senfoni Orkestrası'nın Kuruluşu / 417

TARİHİ GELİŞİMİ İÇİNDE BURSA'DA TİYATRO / 421

Meddahlık Sanatı / 422

Gölge Oyunu / 425

Yaşayış Biçiminde Değişim ve Tiyatro / 426

TEMAŞA SANATLARINDA GÖLGE OYUNLARI / 433

Karagöz ve Hacivat Ne Zaman Nerede Yaşadılar / 435

Karagöz ve Hacivat ile İlgili Rivayetlerden Birkaçı / 436

Karagöz Oyunu'nun Bölümleri / 438

Bursa'da Karagöz Oyunu'nun Sanatçıları / 438

Bursa Karagöz Müzesi / 441

BURSA'DA SİNEMA / 443

Giriş / 444

Bursa'da Sinema Gösterimlerinin Başlaması / İlk Gösterimler ve İlk Salonlar / 445

Bursa'da Yazlık Sinemalar / 454

Bursa'da Yayınlanan Sinema Dergileri / 457

Sonuç / 458

BURSA'DA RESİM SANATI / 463

Giriş / 464

Resimlerinde Bursa'yı Konu Alan Ressamlar / 465

Sanata ve Sanat Eğitiminde Bursa'ya Değer Katanlar / 474

Bursa'da Sanat Eğitimi Veren Kurumlar-Okullar / 484

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BURSA'NIN KÜLTÜR DÜNYASINDAKİ ÜNLÜLERİ / 489

- Bursa Kültür Hayatını Günümüze Aktaranlar / 490
Bursa Kültür Hayatının Öncüleri / 494

KÜLTÜR HAYATINA YÖN VEREN KURUMLAR: KÜTÜPHANELER / 517

- Şahsi (Özel) Kütüphaneler / 519
Vakıf Kütüphaneleri / 520
Bursa Salnamelerinde Kütüphaneler ve Kitapları / 523
Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Kütüphaneler / 526

KÜLTÜR HAYATINA YÖN VEREN KURUMLAR: MÜZELER / 537

- Genel Olarak / 538
Türk İslâm Eserleri Müzesi / 539
Arkeoloji Müzesi / 542
Atatürk Evi Müzesi / 546
Yenişehir Şemâî Evi Müzesi / 545
Osmanlı Evi Müzesi / 547
Mudanya Mütareke Evi Müzesi / 548
İznik Nilüfer Hatun İmaretî Türk İslâm Eserleri Müzesi / 548
Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeleri ve Özellikleri: Kent Müzesi / Ormancılık Müzesi / Karagöz Evi Müzesi / Cumalıkızık Etnografya Müzesi / Merinos Tekstil Müzesi / Göç Tarihi Müzesi / Vakıf Eserleri Müzesi / Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi / Aktopraklık Höyük Arkeopark / Hünkâr Köşkü Müzesi / Hüsnü Züher Evi Müzesi (Özel Koleksiyon) / Uluumay Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takılan Müzesi (Özel Koleksiyon) / Tofaş Anadolu Arabalan Müzesi / İnegöl Kent Müzesi / İnegöl Mobilya Ağaç Sanayii Müzesi / Bursa Yaşam Kültürü Müzesi / Celâl Bayar Müze ve Kütüphânesi / Panorama 1326 Fetih Müzesi / 549 - 560

BURSA'DA BASININ GELİŞİM SÜRECİ VE YAYIN ORGANLARI / 561

- Dünya'da ve Osmanlı İmparatorluğunda İlk Basımevleri / 562
Osmanlı İmparatorluğunda İlk Gazete ve Dergiler / 564
Osmanlı İmparatorluğunda İlk Türkçe Gazeteler / 564
Başlangıcından 2nci Meşrutiyete Bursa Basım / 566
II. Meşrutiyet-Mondros Mütarekesi Yılları Arası Bursa Basım / 567
Millî Mücadele Yıllarında Bursa Basım / 567
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bursa Basım / 570
1938-1950 Yılları Arasında Bursa Basım / 571
1950-2005 Yılları Arasında Bursa Basım / 572
Sonuç / 574

BURSA VE SPOR DÜNYASI / 579

Bursa'da Takım Sporları ve Uluslararası Başarılar / 581

Bursa'da Bireysel Sporlar ve Son Yıllardaki Uluslararası Başarıları / 582

Sonuç / 586

UNESCO DÜNYA MİRASI BURSA / 587

UNESCO Dünya Miras Listesi / 588

Bursa'nın Dünya Miras Listesine Giriş Süreci / 589

Bursa'nın Tarihi Gelişiminde Erken Osmanlı Dönemi'nin Önemi / 590

Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın Kapsamı ve Uygulanması / 592

Bursa Alan Başkanlığınca Yürütülen Çalışmalar / 593

UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki Bursa'nın Kazanından ve Gelecekte Beklentiler / 597

*Eski Çağlardan
Günümüze
Ören Yerleriyle
Bursa*

Prof. Dr. Mustafa Şahin

Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Denizi'nin güneyinde uzanan Bursa, Bithynia ve Mysia Bölgesinde yer alır. Her iki bölgeyi birbirinden Rhyndakos Kocasu / Çapraz Çay'ın ayırdığı kabul edilmektedir. Marmara Denizi ile Uludağ arasında uzanan verimli vadi, Uludağ'dan kaynaklanan volkanik arazi ve ormanlar bu bölgeyi cazibe merkezi haline getirmiştir. Bununla birlikte Marmara Denizi'ni Anadolu'nun içlerine, kuzeyi güneye bağlayan karayolunun Bursa'dan geçmesi bölgenin cazibesinin artmasına neden olmuştur. Bundan dolayı da Bursa il sınırları içinde kalan modern yerleşimlerin altında veya yakınında mutlaka Antik Dönemden bir yerleşime ait izler bulunmaktadır. Örneğin Bursa şehir merkezinin altında Prusa a. O, İznik'te Nikaia, Gemlik'te Kios, Mudanya'da Myrleia vd. benzer durum Prehistorik Çağlar için de geçerlidir. Bölgede birbirinden bağımsız şekilde uzanan ovalarda yer alan höyük yerleşimleri modern yerleşimlerin altında veya yakınındadır.

Genel Arkeolojik Tarihi ile Bursa

Bu çalışma kapsamında Bursa'nın genel tarihi gözden geçirilerek, daha sonra il sınırları içerisinde yer alan höyük ve kentlerden oluşan yerleşim yerleri irdelenip, Bursa'nın Osmanlı İmparatorluğu öncesi yerleşim yerleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

Bursa'nın Antik Dönem Kentleri

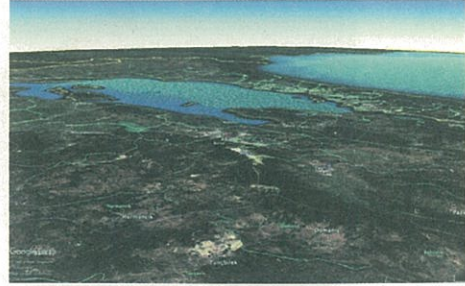

Tespit edilebildiği kadarıyla bölgenin adı Bursa-Adapazarı arasındaki coğrafyaya lokalize edilen ve Hitit yazılı metinlerde geçen Masâ Ülkesi olmalıdır. Hitit metinlerinde ilk olarak I./II. Tuthaliya'nın hüküm sürdüğü yıllarda (M.Ö.1450-1420) karşımıza çıkan bölgeye II. Muwatalli (M.Ö.1319-1282) dönemine kadar birçok askerî sefer düzenlenmiş, II. Muwatalli döneminden sonra Masâ Ülkesi tamamen Hitit Devleti'ne bağlanmıştır.

Son yıllarda yapılan araştırmalar, insanoğlunun Afrika'dan çıkarak Avrupa'ya yayılması sürecinde, Bursa'nın da geçiş yolu üzerinde olduğunu ortaya koymuştur. Deniz seviyelerinin bugüne oranla daha düşük olduğu bu çağlarda Karadeniz ve Marmara Denizi'nin birer göl olduğu, ayrıca İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nın olmadığı ve karaların birbirine bağlı olduğu bilinmektedir.

Bugüne kadar genel olarak kabul edilen aksine Bursa tarihini Paleolitik Çağ ile başlatmak gereklidir. İlk olarak tarafımızdan başlatılan, daha sonra B. Dinçer tarafından sürdürülen araştırmalar neticesinde, Bursa'da Alt Paleolitik Dönemden başlayarak insan izlerine rastlamak mümkündür. Bölge içinde tespit edilebilen en erken tarihlî buluntu yeri Görükle'dir. Nilüfer ilçesine bağlı Görükle mahallesinin doğusunda, Uludağ Üniversitesi'nin yerleşkesi içinde yer alan arazide dört farklı noktada yapılan buluntuların analizleriyle, Bursa'daki en büyük buluntu yerlerinden biri ortaya çıkmıştır. Buluntular arasında yer alan çakmaktaşı aletler Orta ve Üst Paleolitik Dönemlere tarihlenmiştir. Keles ilçesindeki Belen Tepe buluntu alanı ise Alt Paleolitik Döneme ait buluntular vermektedir. Bursa'da bu dönemin tesadüf olmadığını Harmancık ilçesindeki Gavrevleri, Çakılıçi, Kovalcı, Bahçepınar, İprık, Örenyakası ve Topbaşı gibi buluntu yerleri kanıtlamaktadır. Bursa Orta Paleolitik Dönemin en önemli buluntu yeri Orhaneli ilçesindeki Şahinkaya Mağarası'dır. Mağarada bulduğumuz taş aletler Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Bölge sınırları içinde Epi-Paleolitik Çağ'a ait izler bugüne kadar tespit edilememiştir.

Bursa Neolitik Dönemde de Balkanlara geçişte önemli bir köprüdür. Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait Bursa sınırları içerisinde henüz herhangi bir yerleşim yeri tespit edilebilmiş değildir. Bursa'da bilinen ve kazılar ile tespit edilen Çanak Çömlekli Neolitik yerleşimler arasında en önemlileri Aktopraklık (Nilüfer Akçalar), Ilıpınar (Orhangazi), Menteşe (Yenişehir) ve Barcın (Yenişehir) höyüklerdir. Barcın Höyük'de en erken tabaka M.Ö. 6600-6400 yılları arasında gösterirken, Aktopraklık ve Menteşe höyükte 6400'lere, Ilıpınar'da ise 6000'e tarihlenmektedir. Bursa il sınırları içerisinde bugüne kadar kazısı yapılmamış, ancak yüzey buluntusuna göre Neolitik Dönem yerleşimi olan höyükler de bulunmaktadır. Karacabey ilçe merkezinin 17 km batısında, Uluabat Gölü ve Manyas Gölü'nün arasında dere kenarında yer alan Tepetarla Höyük, Yenişehir Ovası'nın batısında yer alan

Bursa Genel

Bursa Ovası

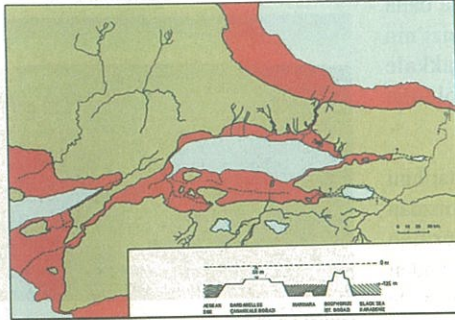

Marmaracık Höyük, bugünkü İznik ilçe merkezinin hemen güneyinde dere kenarında yer alan Üyücek ya da Yüğücek Höyük örnek olarak verilebilir. Yine tarafımızdan yapılan yüzey araştırmalarında Bursa'da Neolitik Dönem yerleşimi olabilecek mağaralar da tespit edilmiştir. Orhaneli ilçesi sınırları içerisinde yer alan Sinekayası 2 Mağarası, Çaltepesi Mağarası ve Kusumlar Mağarası örnek olarak gösterilebilir.

Sözünü ettiğimiz Aktopraklık, Ilıpınar, Barcın, Menteşe gibi Neolitik höyüklerde

Kalkolitik Dönemde de yerleşimlerin devam ettiği bilinmektedir. D. H. French tarafından İznik Gölü'nün kuzeybatısında keşfedilen Yeniköy Höyük ilk defa bu dönem iskân edilen yerleşimlerden birisidir.

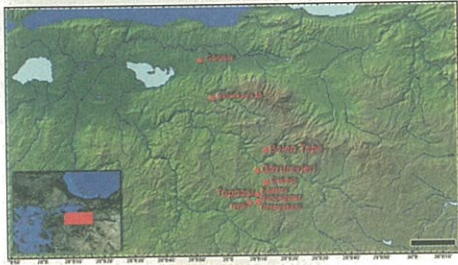
Bursa, 4. binyıl sonunu ve 3. binyılın tamamını kapsayan İlk Tunç Çağında Mezopotamya ile de doğrudan irtibata geçmeye başlamıştır. Antısal mimari, madencilikte yeni teknikler, Mezopotamya'dan gelen yeni ithal mallar, çömlekçi çarkı bu ilişkinin işaretleri olarak gösterilmektedir. Bu dönemde bölge başlıca üç kültür bölgesine ayrılmaktadır: Uluabat ve Manyas Gölü arasında kalan bölgenin doğusu Bithynia Kültür Bölgesi, batısı Troia-Yortan Kültür Bölgesi ve genel hatları ile İznik, Yenişehir ve İnegöl Ovası ile birlikte Bursa Ovası'nı kapsayan bölge İznik Kültür Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Bölgedeki İlk Tunç Çağı yerleşmelerinden olan Hacılar Tepe, her ne kadar E. Eimermann tarafından Ilıpınar'ın kuzeydoğusunda gösterilse de Ilıpınar'ın yaklaşık 500 m güneydoğusunda yer almaktadır. Bu dönemi temsil eden yerleşmeler arasında Nilüfer Aladdinbey Mahallesi'nin yaklaşık 1,5 km kuzeyinde yer alan Çayırköy ya da Tepecik Höyük, Yolçatı köyü yakınlarındaki Köpekköyler Höyük ve Gökçeköy yakınlarındaki Çiftlikçi Höyük, Osmangazi Demirtaş Mahallesi'nin 2,5

MARMARA REGION Conditions During The Late Glacial Period
MARMARA BÖLGESİ Son Buzul Dönemindeki Durum

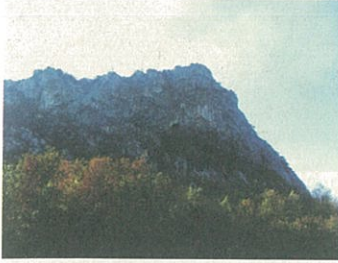
Buzul Maksimum Döneminde Marmara Havzası

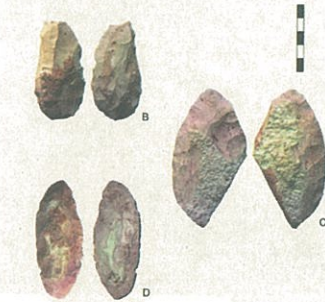
Bursa Paleolitik Dönem Buluntu Alanları

km güneyindeki aynı adla anılan Demirtaş Höyük sayılabilir. Ayrıca Dağlık Bursa olarak adlandırılabilir Keles, Orhaneli, Harmancık ve Büyükorhan ilçelerinde tarafımızdan yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiştir. Meselâ, Orhaneli Arpa Tepe Höyük, Keles Menteşe Kaynarca Höyük, Harmancık Kepekdere-Övecik Höyük ve Nalbant Asartepe - Yarardı Höyük. Ayrıca ilk yerleşimleri Neolitik Döneme tarihlenen höyüklerde Tunç Çağında da yerleşimin devam ettiği dikkat çekmektedir.

Sahinkaya Mağarası Genel Görüntüsü

Sahinkaya Mağarası Taş Aletler

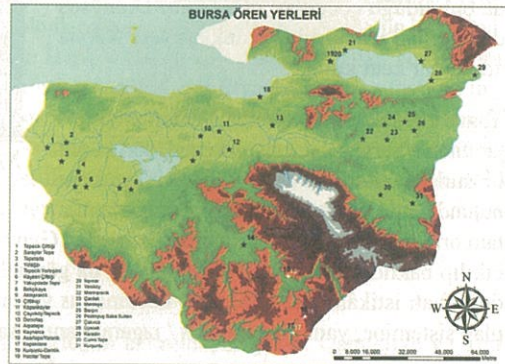
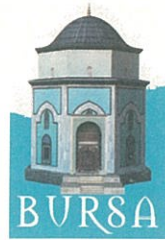
çekmektedir. İç bölgelerde olmak üzere ovalarda yer alan kentlerin göl kenarlarında kuruldukları ve ırmaklar üzerinden bir şekilde deniz ile bağlantılı oldukları dikkat çekmektedir.

Nikaia – İznik

Askania Limne'nin (İznik Gölü) doğu kıyısına kurulu olan Nikaia'nın ilk olarak ne zaman kurulduğuna dair henüz elimizde arkeolojik bir veri yoktur. Bununla birlikte kentin kuruluşu ile ilgili Antik kaynaklarda değişik rivayetler bulunmaktadır. Kentin en eski isminin sarmaşığı-bol veya bağı-bol anlamına gelen "Helikore" olduğunu söylenmektedir. Helikore'nin, mertlik ve zenginliği ile Helenlerin hayranlığını üzerine çektiği rivayet edilmektedir. Yazılı tarihe göre kent ilk olarak Büyük İskender'in komutanlarından Antigonos Monophthalmos (MÖ. 382-301) tarafından MÖ. 319 yılında Antigoneia adıyla

Bursa'da Orta ve Geç Tunç Çağlarını kapsayan M.Ö. 2. binyılda da yerleşimlerin sayısı olarak artarak devam ettiği gözlemlenmektedir. İznik Gölü çevresi, Yenişehir, İnegöl Ovaları ve Bursa Ovasında konumlanmış höyüklerin neredeyse tamamının üzerinde M.Ö. 2. binyıl yerleşimine rastlanmıştır. Mustafakemalpaşa ilçesi İncilipınar köyünün hemen doğusundaki Yakupdede Tepe ve Karaoğlan Mahallesi'nin 1 km güneyinde Bekçikaya, Karacabey Fevzipaşa Mahallesi'nin yaklaşık 2 km güneydoğusunda yer alan Saraylar Tepe, Yolağzı köyünün yaklaşık 6,5 km güneydoğusunda Kayseri Çiftliği, Gönü Köyünün 2,5 km güneyinde Tepecik Yerleşimi, Yolağzı mahallesi'nin hemen kuzeyinde Yolağzı Höyük ve Sultaniye Mahallesi'nin 3 km kuzeydoğusunda yer alan Tepecik Çiftliği ve son olarak Gemlik-Kurşunlu'da M.Ö. 2. binyıl yerleşimine ait izlere rastlanmıştır.

Bursa'da, yaklaşık Orta Demir Çağ'dan (M.Ö. 800) başlayarak yerleşimler ağırlıkla kentlere kaymaya başlamıştır. Bu dönemin genel panoramasında kent devletleri olarak niteleyebileceğimiz yerleşimlerin deniz veya göl kenarlarına kurulu olduğu dikkat

Bursa ve Çevresinde Höyük Yerleşimleri

kurulmuştur. Daha sonra Lysimachos (MÖ. 361-289) tarafından MÖ. 301 yılında yeniden kurulan kent, Lysimachos'un karısının adına izafeten Nikaia olarak isimlendirilmiştir.

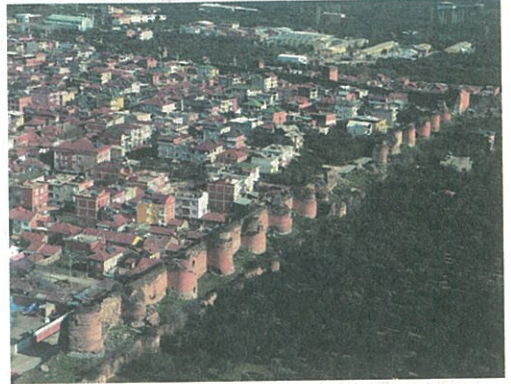
Mitolojik kuruluş öyküsü, yerleşimin Helenistik Dönem öncesine gidebileceğine işaret etmektedir. Herakleia'lı Memnon'un rivayet ettiğine göre, kent ismini, Irmak Tanrısı Sangarios ile Kybele'nin kızları Nikaia adını taşıyan bir su perisinden almıştır. Bu peri genç kızlık çağını, bir erkekle ilişki kurmak yerine, kırdan bayırda avla geçirmeğe yeğ tutmuştur. Dionysos ise Nikaia için yanıp tutuşmaktadır. Arzusuna doğal yollarla ulaşamayınca, kızın aklını başından almaya karar vermiştir. Nikaia, kırlardan yorulmuş bitkin vaziyette dönerken her gün uğrayıp su içtiği bir su kaynağı vardır. Dionysos, bir gün bu kaynağın suyunu şaraba çevirir. Peri bu durumdan habersiz, alışkanlığını yerine getirip şaraplı sudan kana kana içer ve aşığının arzusuna boyun eğmek zorunda kalır. Sarhoşluk ve uyku kızı kendinden geçirince, Dionysos onunla sevişir ve aralarında Telete, Satyros'un da bulunduğu çocukları olur. Tanrı Dionysos da sevgilisi için birlikte oldukları yere Nikaia adıyla bir kent kurar.

Yazılı kaynaklar, Antigonos Monophthalmos tarafından kurulan Helenistik kentin, dört köşeli bir surla çevrildiği ve her yüzünde bir kapısının bulunduğunu rivayet ederler. Strabon ise kentin tam orta yerinde bir gymnasiumdan bahseder. Gymnasium duvarının köşesinde bulunan taşın üzerine çıkılıp bakıldığında kentin dört kapısını da görmek mümkündür. Demek ki, kent, güney-kuzey ve doğu-batı istikâmetlerinde cardo decumanus ve cardo maximus tarafından dört parçaya ayrılan bir plan sistemine, yani hippodamos / ızgara planına sahiptir.

Helenistik sur duvarları günümüze ulaşamamış olsa da ilk olarak MS. 3. yüzyılın ortalarında inşa edilmeye başlanan sur duvarları büyük ölçüde ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Mezar anıtları dışında

Sinekkaya 2 Mağara Yerleşimi

Nikaia Kenti Sur Duvarları

Nikaia Dört Tepeler Tümülüsü, Dromosa Taş Kapı

Osmangazi Narlıca Mahallesi'nde, Göl Kıyısında Duvar Kalıntıları

Claudius'a ait bronz Kios sikkesi, MS. 41-54.

kenti Bithynia kentleri arasında saymaktadır. Stephanos Byzantinos ise Karia'daki Pythopolis kentinden sonra Mysia'daki Pythopolis'i anmaktadır. Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olan kent 100 drakhmai tribute ödemektedir. Pythopolis'in daha sonra Kios'un kontrolüne girdiği düşünülmektedir.

İznik Gölü'nün güneybatısında yer alan Orhangazi ilçesine bağlı Sölöz köyüne lokalize edilen Pythopolis'den günümüze kadar herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Sölöz'ün kuzeyinde yer alan ve Orhangazi ilçesinin gölün güneyinde İznik yolunda son mahallesi olan Narlıca'da, tarafımızdan 2018 yılında yapılan arazi incelemeleri esnasında, göl kıyısında moloz taşlarla inşa edilmiş çamur harçlı duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Bununla birlikte göl seviyesinden yaklaşık 50 m rakımda yer alan günümüz mahallesinin her iki sınırından birer dere akmaktadır. Günümüzde derelerin suyu az aksa da akarsu olması kayda değerdir. Her ne kadar henüz elimizde fazla arkeolojik veri olmasa da Pythopolis'in lokalizasyonunda Narlıca'nın da göz önünde bulundurulması doğru olacaktır.

Kios - Gemlik

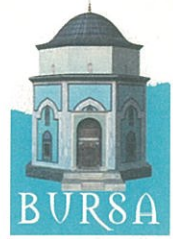
Kios kenti günümüzde Gemlik ilçe merkezinin yerleşim alanında, Kayhan, Osmaniye ve Yeni Mahallelerin kesiştiği noktada ve Antik Çağ'da kuzeydoğu- güneybatı yönünde denize sokulan bir

Helenistik kentten fazla bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Tiyatro, Roma Döneminden günümüze ulaşan en sağlam yapılardan birisidir. 1. ve 7. Ekümenik Konsillerin Nikaia'da toplanmış olmasından dolayı kent, özellikle Hıristiyanlar açısından çok önemlidir. Latin istilası esnasında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti bir süreliğine Nikaia'ya taşınmıştır. Ayrıca, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk başkenti burasıdır.

/ Narlıca - Orhangazi

Kimi zaman polis, kimi zaman da kome olarak bahsedilen kentin lokalize edilmesinde en önemli dayanaklardan birisi Plutarkhos'un Nikaialı Menekrates'den yaptığı alıntıdır. Rivayete göre, Theseus, Amazon Antiope ve üç Atinalı genç ile birlikte zaman geçirirken, gençlerden Solois, Antiope'ye karşılıksız bir aşka tutulmuş ve sonunda kendini ırmağa atarak intihar etmiştir. Bu duruma çok üzülen Theseus, Delphi Kâhini'ne danışmış, gencin intihar ettiği yerde bir şehir kurması öğüdünü almıştır. Kurduğu şehir, Pythia'ya atfen Pythopolis, bitişiğindeki nehre de ölen gencin adından hareketle Solois ismini vermiştir.

Aristoteles'e yanlışlıkla atfedilen eserde kent, Kios'dan 120 stadion uzaklıkta bir kome olarak gösterilmekte, sarnıçlarının kışın boş yazın dolu olduğundan bahsedilmektedir. Plinius

burun şeklinde bir tepe üzerine kurulmuştur. Kurulu olduğu tepenin etrafı bugün tamamen alüvyonlarla dolmuş olup, kent alanı denizden az da olsa uzaklaşmıştır. Konum olarak kentin kuzey ve güney tarafları dağlarla çevrili, doğusunda İznik Gölü batısında ise Marmara Denizi yer alır.

Kent, Aristoteles'e göre önce Mysler, ardından Karlar ve üçüncü olarak Miletoslular tarafından kolonize edilmiştir. Plinius ise Miletoslular tarafından emporion olarak kurulduğunu rivayet eder. Eusebios koloninin kuruluş tarihi olarak M.Ö. 627 yılını gösterir.

Apollonios Rhodios'un kentin kuruluş efsanesini Argonoutlar Seferine dayandırması, kentin kolonizasyondan önce de var olduğuna işaret etmektedir. Efsaneye göre, Argonoutlar Seferi esnasında Gemlik Körfezi civarında Herakles ve Hylas karaya inerler. Ancak bir süre sonra Hylas kaybolur. Hylas'ı aramaya giden ancak bulamayan Herakles ardında Polyphemos bırakır. Herakles ve Polyphemos'un kenti kurduğuna inanılmaktadır. Bundan dolayı kent sikkelerinde Herakles sembolleri ile ktistes (kurucu) olarak gösterilmektedir. Örneğin, M.S. 41-54 yılına tarihlenen Claudius'a ait bir bronz sikkenin arka yüzünde ok ve yay ile birlikte bir sadak ve çevresinde "Herakles Ktistes" yer almaktadır. Ön yüzde sağa profilden Claudius portresi ve çevresinde ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ., arka yüzde ise ok ve yay ile birlikte sadak çevresinde ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΚΤΙΣΤΗΣ ΚΙΑΝ yer almaktadır.

Skylaks tarafından körfez ile aynı ismi alan Mysia altında değerlendirilen kent, M.Ö. 546 tarihinden sonra Pers hâkimiyetine girmiş olmalıdır. MÖ. 499 yılında patlak veren İonia Ayaklanması'na Kios da katılmış, ancak 497 yılında Hymaias'ın Propontis Seferi sırasında ele geçirilerek tekrar imparatorluğa bağlanmıştır. Kios, Kserkses'in Hellas Seferi ardından, Pausanias'ın Propontis'e düzenlediği sefer sırasında muhtemelen Kios da ele geçirilmiş ve ardından kurulan Attika Delos Deniz Birliği'ne katılmış ve toplam 14 kere 1000 drakhmai tribute vermiştir. Ksenophon'un anlatımına göre, Kios 407 yılı civarında tekrar Pers egemenliği altındadır. Sparta Kralı Agesilaos, 395 yılında Paphlagonia'dan

Kios altın stater MÖ. 350-300.

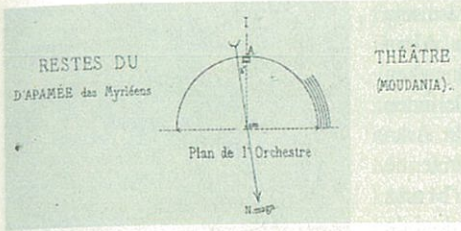

Güzel Yalı İDO Park Alanı.

Myrleia Bronz Sikke. MÖ. 203.

Myrleia / Apameia Tiyatrosu.

Müze Müdürlüğü tarafından yapılan sondaj ve kurtarma kazılarında açığa çıkan yapı kalıntıları.

*M.Ö. 406/5 Athena – Heros Kios
Vesika Steli*

dönüşte Kios'a da uğramış ve burada ordusuyla 10 gün kalmıştır. M.Ö. 386 yılındaki Antalkidas Barışı sonrasında Kios tekrar Pers İmparatorluğu'na bağlanmış ve Büyük İskender'e kadar Pers ailesi tarafından satraplığın alt birimi olarak yönetilmiş olmalıdır.

M.Ö. 275/6 yılında kentin vatandaşları tarafından Didyma Apollon Tapınağı'na sunulan phiale, M.Ö. 228 tarihli Miletos'la olan isopoliteia yazıtı ve Kios'da bulunan bir yazıtta Miletos takviminde yer alan Lenaion ayının geçiyor olması, kentin Pers egemenliğinden sonra anayurt Miletos ile bağlantılarını kopmadığına işaret etmektedir.

Kios'a ait bilinen en erken tarihli arkeolojik buluntu M.Ö. 406/5 yılına tarihlenen anlaşma stelidir. Atina'dan bulunmuş olan ve 6928 envanter numarası ile Atina Epigrafi Müzesi'nde korunan stel üzerinde Athena ile Kahraman Kios el sıkışır şekilde betimlenmişlerdir. Yaşlı ve sakallı bir erkek olarak betimlenen Kios, stel üzerindeki yazıtta göre ktistes (kurucu) olmalıdır. M.Ö. 4. yüzyıl Atina'sında Kios vatandaşlarına ait isimlerinin pek çok örnek ile temsil edilmesi Kios Anlaşma Steli'nin üzerindeki kuşkuları azaltmaktadır. Benzer şekilde Kios buluntusu olan mezar stellerinde Lokris Bölgesinde yer alan Skarphe kenti vatandaşları Epitharses ve Agasiphilos isimlerinin geçmesi, Kios'un deniz aşırı ilişkilerine işaret etmesi açısından kayda değerdir.

Kente bulunan M.Ö. 4. yüzyıla ait bir yazıtta Athena kutsal alanından bahsedilmektedir. Bununla birlikte Bursa Müze Müdürlüğü tarafından değişik yıllarda yapılan sondaj veya kurtarma kazılarında çok sayıda eser bulunduğu rapor edilmektedir. Bunların arasında yer alan pişmiş toprak figürinler Erpehlivan tarafından M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenmiştir.

M.Ö. 4. yüzyıldan başlayarak altın, gümüş ve bronz olmak üzere farklı maden ve ölçülerde sikke darp etmiştir. Bu sikkelerin altın ve gümüş olanlarında ön yüzde profilden, sağa, defne

çelenkli Apollon başı, arka yüzde ise sola gemi pruvası yer almaktadır. Altın sikkelerin ön yüzlerinde bir yazı olmazken gümüş olanlarda K ya da KIA harflerinden oluşan kent etnikonu yer almaktadır. Arka yüzlerde ise genellikle magistrat isimlerine yer verilmiştir. Dönemin bronz sikkelerinde ise, olasılıkla, Pers etkisi ile ön yüzde Mithras başı, arka yüzde her iki kulpu yanından üzüm salkımları sarkan

kantharos ve lobut betimleri görülür. Bronz sikkelerin arka yüzlerinde K-I-A ya da KIANQN etnikonlarına yer verilmiştir.

Bergos (Pyrgos) - Burgaz / Güzelyalı - Mudanya

Burgaz adı ile bilinen bugün Güzelyalı Eğitim Mahallesi'nin altında kalmış olan antik yerleşmedir. Gerek zamanla açığa çıkan mimari parçalar, gerekse Bursa Arkeoloji Müzesi'nin yaptığı çalışmalar ile burada Roma ve Orta Çağ kalıntılarına rastlanmıştır. Ayrıca köy alanında bir Antik tiyatroya ait kalıntılara rastlandığı erken dönem yayınlarında da geçer.

Myrleia / Apameia - Mudanya

Myrleia / Apameia, Mudanya ilçesinin güneydoğusunda yer alan Hisarlık mevki üzerinde konumlanmıştır. Pomponius Mela, Plinius ve Stephanos Byzantinos gibi yazılı kaynaklarınca aktarıldığına göre Kolophonlular tarafından kolonize edilmiştir. Stephanos Byzantinos kentin isminin kolonistlerin lideri Myrlos ya da Amazon Myrleia'dan alındığını aktarmaktadır.

Kentin yerini Skylaks Kios ile Rhydakos arasında göstermektedir. Argos'da bulunan M.Ö. 330 tarihli Theorodokia listesinde kentin ismi Kios ve Miletou Teikhos ile birlikte geçmektedir. M.Ö. 433/2 yılından başlayarak Attika Delos Deniz Birliği listelerde adı geçen kentin 3000 drakhmai tribute verdiği bilinmektedir. Diodoros'un aktardığına göre M.Ö. 337-302 yılları arasında II. Mithridates tarafından yönetilmiştir. Myrleia, M.Ö. 202 yılında Makedonya Kralı V. Philippos tarafından Bergama Krallığı'ndan alınarak Bithynia Kralı I. Prusias'a verilmiştir. I. Prusias, kenti karısının ismi Apameia'ya ithafen tekrar kurmuştur.

Kente ilgili en erken tarihli arkeolojik belge Myrleia khorasında kalan Işıklı köyü yakınlarında 1968 yılında bulunan sikke definesidir. 29 elektron, 312 gümüş sikkeden oluşan buluntu grubu M.Ö. 460 yılına tarihlenmektedir. Ayrıca Bursa Arkeoloji Müzesi sondaj kazılarında bulunan bir pişmiş toprak

Trilye Dünder Evinin ön cephesinde devşirme olarak kullanılan mezar steli.

Trilye'de manastır olarak isimlendirilen yapının önünde korunan sütun başlığı.

Apollonia a.R. kökenli kabartma parçası.

bulunan Caesar tarafından, M.Ö. 47 yılında "Colonia Iulia Concordia Apamena" adıyla kolonize edilmiştir. Kent bu özelliği ile Anadolu'da en erken koloni edilen kent olmuştur. Septimius Severus zamanında Augusta unvanı ilâve edilerek "Colonia Iulia Concordia Augusta Apamea", ismini almıştır. Bu isim Roma egemenliğinde tekrar sikke darp etmeye başlayan kent sikkeleri üzerinde "CICA" kısaltması ile gösterilmiştir. Roma kolonisi olması nedeniyle sikkelerin üzerinde genellikle Latince ve Latin harfleri tercih edilmiştir.

Apameia, Roma'nın Bithynia eyaletindeki 12 civitatesinden birisidir. Bir kente civitas denebilmesi için sütunlu caddeleri, halk pazarları, su kemerleri, çeşmeleri, tapınakları, gymnasiumu, hamamları, stadiumu, hipodromu, tiyatrosu, odeonu, çeşitli idari işlerin yürütüldüğü magistratus kurullarının daireleri, kayıt dairesi, hazine dairesi, boule, demos gibi yapılarının bulunması gerekmektedir. Apameia, Bithynia eyaleti valilerinin tam denetiminden bağımsız olarak Ius Italicum'a tabidir. Bu yasa eyâlet görevlilerinin müdahalesine karşı yerel yönetime belirli bir derecede yerel yargılama yetkisi ve özgürlük vermiştir. Bu yüzden Apameia gerek politik gerekse vatandaşlarına sunduğu haklar bakımından eyaletin geri kalanıyla tamamen farklı bir niteliğe sahip olmuştur. Mesela, kentin hesaplarını kontrol etmek isteyen eyalet valisi Genç Plinius'a izin verilmemiştir.

Miletopolis bronz sikke.

figürin M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenmektedir. Bunlarla birlikte kentin akropolisinde yapılan yüzey araştırmalarında bulunan seramik buluntular MÖ. 7 - 4. yüzyıllar arasına işaret etmektedir. Myrleia kentinde M.Ö. 330'dan başlayarak MÖ. 202 yılına kadar ΜΥΡΛΕΑΝΩΝ lejanti ile bronz sikke basılmıştır. Bu dönemdeki sikkelerin ön yüzünde Attika ya da Korinth miğferi ile Athena, defne çelenkli Apollon, Persephone, Demeter, Dionysos veya cepheden Helios gibi tanrı betimleri bulunmaktadır. Arka yüzde ise dört ispitli tekerlek, boğa, çelenk içinde yazıt, üzüm salkımı, oturan Athena ve Nike, lyra, tripod ve süvari gibi çeşitli betimlere yer verilmiştir.

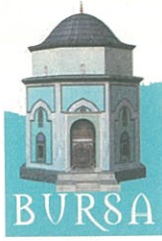
A p a m e i a ,
Pharnakes harbi sırasında eyâlette

Kurşunlu meydana korunan mermer üst yapı elamanları.

M.S. 2. yüzyıla tarihlenen yazıtlara göre kentte Asklepios'a adanmış bir tapınak veya sunak olmalıdır. Tapınağın yanından veya içinden yapay bir kanalla temiz bir dere geçmektedir. G. Perrot, kent limanının iki mendirek arasında bulunduğunu ve antik tiyatronun sahilden 400 m yukarda tepeye yaslandığından bahsetmektedir. Prusalı hatip Dion Chrysostomos Apameia'nın en önemli uğraşlarının gemi yapımı ve deniz ticareti olduğunu aktarmaktadır. Perrot'dan, çok iyi durumdaki tiyatrodan taş bloklar sökülerek Mudanya'da yapılan yeni rıhtımın inşasında kullanıldığını da öğreniyoruz. 1926 yılında bulunan ve A.M. Mansel tarafından tanıtılan tümülüs mezar veya Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından değişik tarihlerde yapılan sondaj veya kurtarma kazılarında açığa çıkan yapı kalıntıları kentin yerini ve potansiyelini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tereia - Trilye - Mudanya

Tereia hakkında çok az bilgi vardır. Kentin yerini Strabon, Kyzikos'un batısında göstermektedir. H. Erpehlivan, Τερεία παρά Βρύλλειον adından hareketle kentin yerini Brylleion yakınlarına lokalize etmek istemektedir. Buna göre A. Avram'ın önerdiği gibi her iki Tereia'yı birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Erpehlivan olası yerler arasında Neokhoraki / Bergos (Pyrgos) / Burgaz veya Altıntaş köyünün doğusundaki Sırakayalar'ı önermektedir. S. Gündüz de Altıntaş'a lokalize etmek isteyenlerdendir. En erken olarak ismi Attika Delos Deniz Birliği tribute listelerinde bilinen Tereia, birliğe 425/4 ve 422/1 yıllarında tribute vermiştir. Biz Tereia kentinin, isim benzerliğinden de hareket ederek, Trilye'ye lokalize edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Yerleşimde tespit edilen çok sayıda Helenistik Dönem mezar steli veya mimari elemanlar bu olasılığı güçlendirmektedir .

Caesarea Germanica – Kapanca – Mudanya

Yeri günümüzde tartışılmakta olan bir diğer kayıp kent Caesarea Germanica'dır. Sikkelerinden tanıdığımız kent, Dion Chrysostomos'a göre Apameia – Prusa a.O. yakınlarında yer almaktadır. MS. 5. yüzyıla tarihlenen ve Erken Bizans Dönemi şehirlerinin kataloğu olarak değerlendirilen Hierokles Synekdymos'da Prusa a.O. ile Apollonia arasında gösterilmektedir. Aziz Thyrsos'un Vita'sında, bir Zeus tapınağı ve tiyatronun yanı sıra bölgenin yöneticilerinin bulunduğu "Kaisareia" isimli kentin

Miletopolis sikkesi, Gümüş Trihemiobol, MÖ. 4. Yüzyıl

Hadrianoi bronz sikkesi, MS. 117-138.

Apollonia kenti yakınında, Apameia kentinden daha uzak mesafede ve dağın yanında bulunduğu anlatılmaktadır. F.W. Hasluck, kentin sikkelerinin üzerindeki Kaisareia Germanike Olympos'u ifadesi ile dağ tanrısı ve liman içinde gemi betimlerinden hareket ederek kara yerleşiminin Tahtalı, limanın ise Trilye'de olması gerektiğini iddia etmiştir. MS. 824 yılına tarihlenen Aziz Nikitas'ın Vita'sında kentin surlarından ve verimli arazilerinden bahsedilmektedir. Günümüzde bazı araştırmacılar ise Osmangazi'ye bağlı Gündoğdu'da Filadar'ı göstermektedir. Son olarak antik kent, Trilye yakınlarındaki Kapanca Mevkiinde tespit ettiğimiz Antik liman kalıntısı ile kent sikkeleri üzerindeki liman betimini karşılaştırarak Kapanca Limanı'na lokalize edilmiştir. Kentin tarihi ile ilgili çok az şey bilinmektedir. İmparator Germanicus tarafından M.S. 18 yılında kurulduğu tahmin edilmektedir.

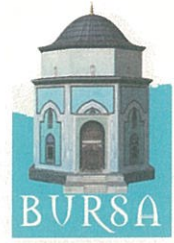
Daskyleion ad Mare – Eşkel - Mudanya

Daskyleion ad Mare, Mudanya ilçesi, Eşkel mahallesinde, kuzeybatı yönünde denizin içine uzanan, 50-60 m rakıma sahip burnun üzerinde yer almaktadır. Th. Corsten, Eşkel isminin antik Daskyleion ve Orta Çağ'da kullanılan ismin türevlerinden devşirilmiş olduğunu ileri sürmektedir. Yerleşimin 20. yüzyılın başlarına kadar Daskeli olarak anılması bu olasılığı güçlendirmektedir.

İlk olarak F. W. Hasluck'ın dikkat çektiği gibi bölgede birisi satraplık merkezi, diğeri deniz kenarında olmak üzere iki farklı Daskyleion isimli kent bulunmaktadır. Bununla birlikte Stephanos Byzantinos, Anadolu'da beş ayrı Daskyleion kentinin bulunduğunu aktarmaktadır. Bundan dolayı kentin Eşkel'e lokalizasyonu konusu günümüzde de tartışılan konulardan birisidir. Mesela, T. Corsten, Strabon'da geçen; "Aiol kolonistlerden Penthilos oğlu Arkhelaos'un (Ekheleas) Kyzikene'yi Daskyleion yakınlarındaki bir yerde kurdu" ifadesinden hareket ederek Daskyleion ad Mare'yi Eşkel'e lokalize etmek istemektedir. Bu öneriyi kentin Tabula Peutingeriana'daki konumu da desteklemektedir.

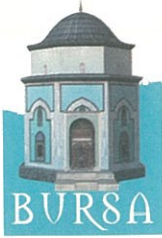
Kente detaylı araştırmalardan birisini 1980'lerde Th. Corsten yapmış ve M.Ö. 5. yüzyılda Attik Delos Deniz Birliğine üye olan ve yıllık 500 drahmi ödeyen Daskyleion kentini Eşkel'e lokalize etmiştir. Nikolaos Damaskenos'un aktardığına göre, Daskyleion, Miletos'un Lydia Krallığı ile iyi ilişkiler içinde olduğu bir dönemde Miletos kolonisi olarak kurulmuştur. Daskyleion, Attika Delos Deniz Birliği listelerinde 500 drakhmai ile birliğin en az tribute veren üyelerinden birisidir. Kent MÖ. 386 yılındaki Kral Barışı ile Pers hakimiyetine geçmiş olmalıdır.

Daskyleion a. M. kentinde yapılan yüzey araştırmalarında, H. Erpehlivan M.Ö. 7. yüzyıldan ve K. Bittel M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren, S. Aybek ise Klasik ve Helenistik Dönemlere tarihlenebilecek çanak çömlek buluntulara rastlamışlardır. Bu veriler ışığında tarihi boyunca hiç sikke darp etmemiş

Hadrianoi kentine ait bir duvar kalıntısı.

olan Daskyleion a. M. kentinin M.Ö. 7. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıla kadar yerleşim görmüş olabileceği ileri sürülmektedir.

Apollonia ad Rhyndacum – Mudanya (?)

Mahallesine lokalize edilmektedir. Bilindiği gibi, Apollonia Antik Dönem'in moda kent isimlerden birisidir. Karia, Thrakia, Pisidia, Illyria ve Mysia bölgeleri de dahil olmak üzere Antik coğrafyada Apollonia ismiyle anılan otuzun üzerinde kent bulunmaktadır. Bundan dolayı da Apollonia'ların birbirine karışmaması için birtakım sıfatlar kullanılmıştır. Bithynia – Mysia sınırındaki Apollonia'yı diğerlerinden ayırt etmek için Rhyndakos takısı kullanılır. Böylece Rhyndakos / Kocasu / Orhaneli Çayı / Mustafakemalpaşa Çayı / Çapraz Çay kenarındaki Apollonia anlamı ortaya çıkmaktadır. Ancak Rhyndakos, Apollonia kentinin yaklaşık 15 km güneybatısında, diğer bir ifade ile kentin karşısındaki kıyıda göle karışmaktadır. Yani Gölyazı'daki Apollonia kenti ile Rhyndakos'un doğrudan herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu durumda Rhyndakos Irmağı kenarındaki Apollonia ismi kafa karıştırmakta ve kenti tam olarak nitelememektedir.

Apollonia a.R. kentinin yerini tanımlayan bazı Antik yazarların ifadeleri de bu kuşkuyu artırmaktadır. Mesela Amasyalı Strabon, Apollonia a.R. kentinin yerini tarif ederken, Daskylitis/Manyas Gölü'nün yakınlarında bulunan Rhyndakos Çayı'nın ağzında yer aldığını ve Kyzikoslulara ait olduğunu söylemektedir. Strabon açıkça Apollonia a.R. kentinin Rhyndakos Çayı'nın kenarında bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla da yetinmeyip Apollonia a.R. kentinin göl kenarında bir kıyı yerleşimi olmadığını altını da çizmektedir. Bu arada Uluabat Gölü'nden de hiç bahsedilmemektedir.

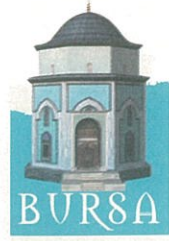
Bu konuda bilgisine başvurabileceğimiz bir diğer kaynak W. M. Ramsay'dir. Ramsay, Aziz Quadratus'un Miletoupolis'e ulaşmak için izlediği yolu tanımlarken, "Aziz Quadratus'un Nikomedia'dan alınarak Nikaia'ya, oradan Apameia'ya, oradan Caesarea'ya, oradan Apollonia'ya ve oradan da Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e ulaştırıldığından" bahsetmektedir. Diğer bir ifade ile Mudanya üzerinden Zeytinbağı/Trilye yakınlarında bulunan Caesarea Germanica/Kapanca'ya, oradan da Apollonia geldikten sonra, Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e ulaşmışlardır. Bu tanımda da günümüzde Gölyazı'ya lokalize edilmek istenen Apollonia a. R. kenti yol güzergâhı dışında kalmaktadır.

Bütün bu ipuçları alt alta sıralanırsa Apollonia a.R. kentinin Gölyazı'ya lokalize edilmesinde oldukça erken davranıldığı anlaşılacaktır. İlk olarak Alman bilim insanı E. Schwertheim, henüz yayınlanmamış olan "Apollonia a. R. Testimonien und Inschriften bis in byzantinische Zeit" isimli kitabında bu konuyu gündeme taşımış, Apollonia a. R. kentinin yerini Gölyazı'da değil de Uluabat Gölü'nün çıkışı ile Rhyndakos'un Marmara Denizi'ne döküldüğü güzergâh arasında bir yerlerde aranması gerektiğini savunmuştur. Schwertheim'in hipotezini bugüne kadar Gölyazı'da yapılan araştırma ve kazılarda antik kentin Apollonia a. R. olduğunu dair herhangi bir yazılı belgenin bulunamamış olması da güçlendirmektedir.

Bununla birlikte Berlin Pergamon Müzesi'nde sergilenen ve Apollonia a. R. kökenli olduğu belirtilen bir kabartma üzerinde kentin betimine yer verilmiştir. Korunan bölümünden anlaşıldığı kadarıyla bir yandan Apollonia a. R. kentinin ortasından nehir akmaktadır, diğer yandan da deniz kenarındadır.

Sonuç olarak Antik Çağda Uluabat Gölü ile Propontis arasında birbirine bağlı iki Apollonia kentinin olduğunu, bunlardan Gölyazı'da olanın Apollonia, deniz kenarında bulunanın ise Apollonia ad Rhyndakos olduğunu söylemek mümkündür. Ekinli – Hayırlar arasında yapılacak yüzey araştırmaları bu konuda daha kabul edilebilir veriler sunacaktır.

Besbikos / Bysbikos - İmralı Adası - Mudanya

Pseudo-Skylaks tarafından Phrygia başlığı altında, Strabon ve Plinius tarafından da Rhyndakos'un denize döküldüğü yerin karşısında bir ada olarak gösterilen Besbikos, bugünkü İmralı Adası'na işaret etmektedir. Kent Attika Delos Deniz Birliği'ne üyedir ve bu listelerde ismi Hellespontos bölgesi altında Bysbikos ya da Besbikos olarak yazılıdır. Korunmuş listelere göre kent birliğe altı kere tribute vermiş, ancak bunlardan korunan tek örnekte, bölge standartlarına göre yüksek bir miktar olan 3000 drakhmai tribute ödenmiştir. Listelerde kent olarak değerlendirilen Besbikos tarihi boyunca hiç sikke basmamıştır.

Stephanos Byzantinos'un Agathokles Kyzikenos'dan yaptığı bir alıntıya göre, ada Gigant Besbikos'un attığı bir taş ile oluşmuş, kendisinin rakibi Kore tarafından bu kaya parçası adaya dönüştürülmüştür. Ada askeri bölge olduğu için 1980'li yıllarda S. Yıldız Ötügen tarafından yapılan yüzey araştırması dışında fazla araştırılmamıştır. Mimarî kalıntılar üzerine yoğunlaşan bu çalışmada Helenistik ve Roma Dönemlerine işaret eden buluntulara rastlanmıştır, en erken tarihli buluntu olarak Helenistik döneme tarihlenen bir mezar steli gösterilmiştir. Günümüzde liman olarak kullanılan mendireğin antik temelli olduğu düşünülmektedir.

Plakia - Karacabey

Plakia kenti henüz tam lokalize edilmemiş olsa da Karacabey ilçesinin kuzeyindeki Karadağ'ın kuzey eteklerinde Marmara Denizi kıyısında yer alan Kurşunlu'da yer aldığı tahmin edilmektedir. Pseudo-Skylaks, kentin yerini Rhyndakos'un denize döküldüğü yerde, Besbikos ile Kyzikos arasında olmak üzere Phrygia Bölgesinde göstermektedir. Plinius, batıdan doğuya saydığı kentler arasında Kyzikos'dan sonra Rhyndakos Nehri'nden önce anmaktadır. Pomponius Mela, kentin Kyzikos ve Rhyndakos arasında yer aldığı ve Pelasg kolonisi olduğundan bahsetmektedir. Herodotos, Plakia'da Hellence konuşmayan Pelasglar'ın Atinalılar ile birlikte yaşadıklarından bahseder. Atina kolonisi olarak kurulduğu tahmin edilen kentin, M.Ö. 4. yüzyıl sonrasında Kyzikos hakimiyetine girmiş olmasından dolayı sikke basımını durdurduğu tahmin edilmektedir.

Plakia tarafından M.Ö. 4. yüzyılda bir grup bronz sikke darp edildiği bilinmektedir. Sikkelerin ön yüzlerinde sur taçlı Meter, arka yüzlerinde ise avını parçalayan veya oturan aslan, sadece aslan başı, boğa ve thymiaterion gibi farklı betimler yer alır. Kentin lejantı ΠΛΑΚΙΑ ya da ΠΛΑ olarak gösterilmiştir.

Kurşunlu'da yapılan yüzey araştırmalarında F.W. Hasluck aslan heykeli parçaları, çok sayıda mimarî parçalar, S.Y. Ötügen ise Orta Çağda inşa edildiği düşünülen bir manastır kalıntısı tespit etmiştir. Bunun dışında ne Meter Plakia ne Tapınağına ne de kente ait henüz bir kalıntıya rastlanmadığı ifade edilse de, mahalle meydanında yer alan kolosal boyutlarda Korinth başlığı kayda değerdir.

Subaşı - Kayrak Tepe – Karacabey

Karacabey ilçesi, Subaşı köyünün 2,5 km güneyinde, Uluabat Gölü ile Marmara Denizi arasında kalan yükseltilerden biri üzerinde yer alan yerleşmenin hemen kuzeyinden Pınar Deresi geçmektedir. İlk olarak Erpehlivan tarafından tespit edilen yerleşim, yüzey buluntularına göre M.Ö. 6. - 4. yüzyıllara tarihlenmiştir.

Sultaniye - Tepecik Çiftliği - Karacabey

Karacabey ilçesi, Sultaniye köyünün 3 km kuzeydoğusunda yer alan yerleşim, Uluabat ve Manyas Gölü arasında kalan alüvyal ovanın kuzeybatısında, ova seviyesinden 17 m yükseklikte bir doğal tepe üzerindedir. Tepenin batısından itibaren kuzeyine doğru Koca Çay akmaktadır. İlk kez 1987 yılında M. Özdoğan tarafından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen yerleşim daha sonra Erpehlivan tarafından ziyaret edilmiştir. Yüzey buluntularına göre MÖ. 4. yüzyıldan başlayarak iskân edildiği düşünülmektedir.

Artaiou Teikhos / Miletou Teikhos – Dedebayırı- Karacabey

Pers kökenli bir isim olduğu bilinen Artaiou kelimesinden türetildiği düşünülen Artaiou Teikhos, Rhyndakos civarında yer aldığı rivayet edilen, Barrington Atlas'da Rhyndakos'un denize döküldüğü noktanın doğusunda gösterilen bir yerleşmedir. Kent, Lopadion veya Rhyndakos'un denize döküldüğü noktanın doğusuna lokalize edilmek istense de Erpehlivan Karacabey ilçesi Akçakoyun ve Taşlık köyleri arasında yer alan ve etrafı surlarla çevrili olan Dedebayır'ı önermektedir. Erpehlivan'ın ayrıca Miletou Teikhos yerleşimini de buraya lokalize ettiğini belirtmekte fayda vardır. Adının da vurguladığı gibi etrafı sur ile çevrili olan yerleşme, Attika Delos Deniz Birliği üyesidir ve 422/1 yılında 1000 drakhmai katkıda bulunmuştur.

Erpehlivan, Dedebayır'ındaki kaleye ayrıca Miletou Teikhos kentini de lokalize etmek istemektedir. Miletoupolis ve Miletou Teikhos'un aynı mı yoksa farklı yerleşmeler mi olduğu konusu hâlâ tartışılmakla birlikte, Miletoupolis'in Mustafakemalpaşa ilçesi Melde Bayırı'na lokalizasyonu arkeolojik ve epigrafik belgeler ile neredeyse kesinleşmiştir. Ayrıca E. Schwertheim birbirlerine yakın tarihli Miletoupolis ve Miletou Teikhos yazıtları ışığında her iki yerleşmenin birbirinden ayrı, ancak Miletou Teikhos'un Miletoupolis'e bağlı olması gerektiğini ortaya koymuştur. Miletou Teikhos, Artaiou Teikhos gibi etrafı surla çevrili bir kent olmalıdır. Agesilaos'un kenti kuşatmış olmasına karşın fethedememesi kentin topografik olarak iyi konumuna ve kuvvetli sur duvarlarına sahip olabileceğine işaret etmektedir. Bu yüzden Miletou Teikhos'un Lopadion'a lokalizasyonu kuşkuludur.

Miletou Teikhos'dan bahseden en erken tarihli yazılı kaynak Hellenika Oxyrhynkhia'dur. Öğrendiğimiz kadarıyla Asia Seferinden M.Ö. 395 yılında Paphlagonia üzerinden geri dönen II. Agesilaos, Kios'dan sonra Miletou Teikhos'u gelmiş, kenti kuşattığı halde fethetmeyi başaramamıştır. Kentin adı daha sonra 330 yılına tarihlenen Theorodokia listesinde geçmektedir.

Lopadion /Loupadium – Karacabey

Uluabat Gölü'nün batısında, Uluabat mahallesi'nde yer alan Lopadion, Uluabat Gölü'nü Marmara

Denizi'ne bağlayan Kocasu Çayı'nın hemen çıkışındadır. Lopadion, bir yandan Apollonia'yı Marmara Denizi'ne bağlayan su yolu, diğer yandan da İstanbul'u güneye bağlayan kara yolu üzerinde yer almasından dolayı oldukça stratejik bir noktadadır. Lopadion'un, Bursa çevresini sarazenlere karşı savunmak için Doğu Roma imparatoru ve Komnenos Hanedanı'nın kurucusu Aleksios Komnenos (1081 - 1118) tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir.

Kent, Bizans tarzında dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Yerleşimi çeviren sur duvarları büyük oranda günümüze ulaşmıştır. Tuğladan yapılmış surunda çok sayıda devşirme mimarî malzeme vardır. Her on metrede bir yuvarlak kule mevcuttur. 13. yüzyıl yazarlarından Nicéas Choniates şehri Loupadium olarak adlandırmıştır. Çapraz Çay üzerindeki taş köprü doğrudan kalenin ortasından geçmektedir. Böylece kadand ve su üzerinden geçen taşıtların denetimini sağlayan bir karakol kent görünümü almıştır. Chr. Texier kentin stratejik konumu şu şekilde açıklamaktadır: "Uluabat (Loupad) şehri, Müslümanların kayıklarına karşı gölün girişini ve aynı zamanda Macestus yatağını korurdu. Lopadion ile aynı tarihlerde inşa edildiğini düşündüğümüz taş köprüye ait kalıntıların bir bölümü günümüzde hala in situ olarak ayakta durmaktadır.

Miletoupolis - Mustafakemalpaşa

Miletoupolis Antik kenti günümüzde Bursa, Mustafakemalpaşa ilçe merkezinin yaklaşık 5 km kuzeybatısında yer almakta olup Manyas ve Uluabat Gölü arasındaki bir yükselti silsilesinin güneydoğu ucunda konumlanmıştır. Bursa-İzmir karayolu kentin üzerinden geçmektedir. Kentin doğusunda günümüzde ova olan düzlük Antik Çağ'da Lacus Miletopolitis olarak isimlendirilen gölün yatağı olmalıdır.

Kentin kuruluşu hakkında Antik kaynaklarda açık bir bilgi mevcut değildir. Ancak geç tarihli sikkelerde görülen Meiletos Ktistes ifadesi Miletos isimli bir kurucuya işaret etmektedir. Nikolaos Damaskenos, Miletos'un Miletoslu olduğunu ve Lydia kraliyet ailesinden bir kızla evli olduğunu rivayet etmektedir. Bölgeye sürgün gönderilen Miletos önce Daskyleion ardından Prokonnesos'a gelmiştir. Bu mitolojik kuruluş hikâyesinden kentin M.Ö. 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başlarında Miletos kolonisi olarak kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte kentin Atina kökenli veya Kyzikos'dan gelen Miletoslu kolonistler tarafından kurulduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Miletoupolis'in ilk kurulduğu tarih konusunda Bursa Arkeoloji Müzesi'nin yapmış olduğu sondaj kazılarında ele geçen buluntular da ip ucu vermektedir. 2006 kazılarında bulunup, müze envanterine kazandırılan gaga ağızlı bir testi İlk Tunç Çağı Sonu tarihi ile kentin ilk kurulduğu tarihe işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

Miletoupolis'in M.Ö. 5. yüzyıl sonunda itibaren Atina etkisine girdiği düşünülse de Attika Delos Deniz Birliği üyesi olup olmadığı tartışılan bir konudur. Strabon, Miletoupolis nüfusunun bir Aioli kenti olan Gargara'ya göç ettirildiği ve göç sonrasında kentin nüfusunun yarı barbar olduğu anlatılmaktadır. Bu ifade Miletoupolis'de Helenler dışında yerel halkın bulunduğu da işaret etmektedir. M.Ö. 4. yüzyılda Alkibiades'in Kyzikos'da kazandığı zaferin ardından kentte Atina hâkimiyetinin arttığı tahmin edilmektedir. Atina'da bulunan bir mezar yazıtında, Miletoupolis vatandaşı Diokrates'in eşi ve çocuklarını geride bırakarak Atina'da öldüğünden bahsedilmektedir. Bu tarihlerde Atina ile olan yakın ilişkileri Miletoupolis'de bulunan ve üzerinde Atina vatandaşlarının isimlerinin bulunduğu mezar stelleri de desteklemektedir.

Atina ile olan ilişkiler konusunda her iki kentte ortak kutlanan Skirophorion festivali de örnek olarak gösterilebilir. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen ve Atina kökenli bir dini festival olan Skirophorion'da kurban edilecek hayvan sayılarını gösteren bir yazıtta, Hermes, Ilithyia, Aphrodite, Zeus Polieos, Herakles, Herakles Alexikakos Zeus Olympios, Apollon Karneios, Eirene ve Zeus Agoraios kültlerine işaret etmektedir. Atina kökenli ay adı ile kentin ve kültürün Atina etkisi altında olduğunu düşündürmektedir. Diğer bir ifade ile Skirophorion festivali Atina'dan buraya getirilmiştir.

Miletoupolis, ilk olarak M.Ö. 4. yüzyılda sikke basmaya başlamıştır. Bronz sikkelerin ön yüzlerinde miğferli Athena başı, arka yüzlerinde cepheden iki bedenli baykuş betimi yer almaktadır. Ana birim olarak kullanılan bu grup sikkelerde kent etikonu olarak ΜΙΑΗΤΟΠΟΛΙΤΩΝ ya da kısaltma formları kullanılmıştır. Daha düşük ağırlıktaki bronz sikkelerde ön yüzde defne çelenkli Apollon, arka yüzde yürüyen boğa betimi yer almaktadır. Bu tipteki sikkelerde zaman zaman ek olarak boğanın altında baykuş, Apollon başı altında ton balığı gibi detaylarla beraber ön yüzde miğfer veya arka yüzde iki bedenli baykuş yer alan tipler de bilinmektedir. M.Ö. 4. yüzyılda Miletoupolis darbi tek tip gümüş sikke bulunmaktadır. Trihemiobol olarak darp edilen sikkenin ön yüzünde Attika miğferli Athena başı, arka yüzünde kare içinde cepheden iki bedenli baykuş yer almaktadır.

Her ne kadar kent tam anlamıyla açığa çıkartılmamış olsa da Bursa Müze Müdürlüğü tarafından değişik tarihlerde yapılan sondaj ve kurtarma kazıları esnasında yapı kalıntıları, mimari elemanlar, bronz Athena ve delikanlı heykelleri, mermer heykeller, lahitler, çok sayıda küçük buluntu rapor edilmiştir. Ayrıca değişik yollarla farklı tarihlerde Bursa Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmış çok sayıda mezar steli ve adak levhası bulunmaktadır. Miletoupolis, Bursa il sınırları içerisinde henüz tam anlamıyla yerleşim olmamış ve bugüne kadar açığa çıkartılan çok sayıda buluntu dolayısıyla çok büyük bir potansiyel arz eden önemli bir kenttir. Bu nedenle burada bir an önce bilimsel arkeolojik kazılara başlanması gereklidir.

Apollonia – Gölyazı - Nilüfer

Nilüfer ilçesi, Gölyazı mahallesi'nde yer alan Apollonia kentinin kuruluş tarihi hakkında Antik yazılı kaynaklarda açık bir bilgi yoktur. M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen bir sikkeden hareket edilerek kentin kuruluşunu M.Ö. 5. yüzyıla çıkartmak isteyenlerin yanı sıra bu tarihi erken bulanlar da vardır. Apollonia'nın adının geçtiği en erken tarihli yazılı belge Miletos'da bulunmuştur. Kent, M.Ö. 218 ve 188 yılları arasında bir ara Bergamalılardan egemenliğindedir. 183 yılında Romalılar tarafından II. Eumenes'in elinden alınarak Bithynia Kralı I. Prusias'a verilmiştir. Ancak Bergama ile Bithynia Krallıkları arasında M.Ö. 156-154 yıllarında yaşanan savaş sonucunda kent kesin olarak Bergamalılardan yönetimine geçmiş olmalıdır. Apollonia'da henüz Bergama Krallığı öncesine ait herhangi bir yazılı belge veya sikke bulunmamıştır. Apollonia isminin geçtiği ilk sikke darpları Bergama Krallığı Dönemine denk düşen M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına aittir. Apollonia'nın Bergamalılar tarafından M.Ö. 183 -150 yılları arasında yeniden kurulduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır. Kentin sikke betimlerinden kerevit ticaretinin ve Apollon Kültürünün Apollonia için önemli olduğu anlaşılmaktadır. Kent, 18. yüzyıldan başlayarak seyyah ve araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır. İlk ciddi araştırmalar S. Aybek tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalarda kentin nekropol alanı, kaya kült alanı,

tiyatrosu ve stadyumu tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Daha sonra tarafımızdan 2014 yılında başlatılan yüzey araştırmalarında mahalle geneline dağılmış taş eserler tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Gölyazı Bilimsel arkeolojik kazıları ise 2016 yılında Bursa Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında ve Bursa Uludağ Üniversitesi adına bilimsel danışmanlığımızda başlamıştır. Kazıların ilk sezonunda kentin nekropolü ve kaya kült alanında çalışılmış, 2017 yılında ise Kız Ada'da bulunan Apollon Kutsal Alanı da kazılara dahil edilmiştir.

Neokaisareia – Tahtalı - Nilüfer

Neokaisareia, günümüzde lokalize edilmeyi bekleyen kentler arasındadır. Hierokles Synekdymos'da Daskyleion a.M. / Eşkel ile Hadrianoi / Orhaneli arasında gösterildiğinden Uluabat Gölü'nün doğusunda olduğu tahmin edilmektedir. Tahtalı Mahallesinde bulunan Roma ve Bizans Dönemi kalıntılarını kent ile özdeşleştirmek mümkündür.

M. F. Auzéph, Caesarea Germanica ile Neokaisareia arasından bir kara yolu bağlantısının olduğundan bahsetmektedir. Keten Deresi vadisi boyunca uzanan Yalıçiftliği ve Çınarlı köylerinden Nilüfer Çayı'nın sol kıyısındaki Çaylı, Konaklı ve Büyükbalkılı üzerinden Tahtalı'ya ulaşmaktadır.

Dareion - Gündoğdu - Osmangazi

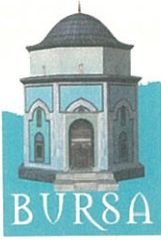
425/4 yılı Attika Delos Deniz Birliği listelerinde ve Stephanos Byzantinos'da adı geçen Dareion'un bugüne kadar lokalizasyonu yapılabilmemiş değildir. Erpehlivan kentin yeri için Bursa, Osmangazi ilçesi, Gündoğdu köyünün hemen batısında bulunan ve bugün Antik ve Orta Çağ kalıntılarının gözlemlenebildiği Çiftekaya Tepe üzerindeki yerleşmeyi göstermektedir. Tepe çok stratejik bir noktada olup hem Gemlik Körfezi hem de Bursa Ovası'na hâkim bir konumdadır. Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazılarında M.Ö. 4. yüzyıla ait siyah firnisli seramiklere rastlanmıştır. Çiftekaya isimli tepenin kuzey yamaçlarında siyah firnisli gövde parçaları, bantlı kâse parçaları, bir İonia kyliksine ve bir Miletos amphorasına, gri seramiklere ait kâse ve kulp parçalarına rastlanmıştır. Erpehlivan, bu buluntulardan hareket ederek alanda M.Ö. 7. yüzyıldan başlayıp Orta Çağa kadar devam eden bir yerleşimin olduğunu düşünmektedir.

Prusa ad Olympum – Osmangazi

Prusa ad Olympum kenti, günümüzde Osmangazi ilçesi, Tophane mahallesine lokalize edilmektedir. Bursa isminin kaynağının kentin kurucusu kabul edilen Prusias olduğu kabul edilegelmiştir. Bu öneriyi ortaya atan Strabon, Mysia Olympos'u eteklerinde bulunan Prusa kentinin Kroisos'a karşı savaşan Prusias tarafından kurulduğundan bahsetmektedir. Çoğunlukla bu kralın M.Ö. 243-182 yılları arasında yaşayan Bithynia Kralı I. Prusias olduğu öne sürülmektedir. Bu durumda her iki kralın arasında savaş olamayacağı belli olmaktadır. Diğer bir ifade ile Prusa isminin kökeni Bithynia Kralı I. Prusias'dan çok daha erken tarihlere gitmesi gereken bir isim olmalıdır.

Kentin kuruluşunun I. Prusias öncesine gittiğine dair arkeolojik buluntular arasında Bursa Arkeoloji Müzesi'nde 9636 envanter numarası ile korunan mezar steli gösterilmektedir. Geliş yeri tartışmalı olsa da N. E. Akyürek - Şahin tarafından MÖ. 4. yüzyıla tarihlenen stel, kentin Helenistik Dönemi

öncesine işaret etmesi açısından kayda değerdir. Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından Tophane'nin değişik bölgelerinde yapılan sondaj kazılarında açığa çıktığı söylenen İlk Tunç Çağı seramikleri yine kentin kuruluşunun Helenistik Dönem öncesinde aranmasına işaret etmektedir.

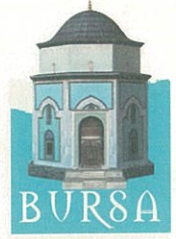
Hadrianoi – Orhaneli

Dağlık Bursa olarak isimlendirilen Uludağ'da Orhaneli sınırları içerisinde yer alan Hadrianoi ile ilgili en erken tarihli bilgileri Strabon'dan elde ediyoruz : “Olympos Dağları, iyi bir şekilde iskân edildikten başka aynı zamanda tepelerinde sık ormanları ve haydut çetelerini barındıran, dağ tarafından korunmuş yerleri de içermektedir”. Bu anlatıma göre, Roma İmparatorluk Çağı öncesinde Uludağ'da yerleşim sık değildir, kaçma ve saklanmaya elverişli geniş ormanlık alanlara sahip olması nedeniyle de çoğunlukla haydut çetelerine ev sahipliği yapmaktadır. Buna karşın Plinius Uludağ'da “civitas Olympene” varlığından söz etmektedir. Diğer bir ifade ile Plinius'un yaşadığı dönemde (M.S. 23-79) Olympos'da yaşayan insanlar “*civita*” adı verilen “*demos/halk*” gruplarından oluşmaktadır. Demek ki, Uludağ'da M.S. 1. yüzyıl ve öncesinde birden fazla yerleşimden bahsetmek mümkündür. Bu rivayeti Ptolemaios'un Mysia'nın kuzeyinde “Olympos Demosu”ndan bahsetmesi de desteklemektedir. Her ne kadar demostan bahsedilmiş olsa da Uludağ'da bulunan hiçbir kentin veya demosun adı bildirilmemiştir. Hatta Roma İmparatoru Hadrian tarafından kurulan Hadrianoi kenti hakkındaki bilgilerimiz yazıtlar ve sikkeler yardımıyla elde edilebilmektedir.

Hadrianoi ile ilgili en erken tarihli yazılı belge Therocles'e aittir. Therocles, MS. 6. yüzyılın birinci yarısında Pontike Eparchie'sine bağlı *Hadrianoi Piskoposluk Merkezi*nden bahsetmektedir. Hadrianoi piskoposlarının isimleri ise Kalchedon / Kadıköy Konsili'nden başlayarak takip edilebilmektedir. “Notitiae Episcopatum”da, Hadrianoi'nin Bithynia Bölgesi'nde bulunduğu ve Nikomedia Başpiskoposluğu'na bağlı olduğu nakledilmektedir. Hadrianoi adı hemen hemen hiç değişmeden Adranos şeklinde geçtiğimiz yüzyıla kadar varlığını devam ettirdiğinden Hadrianoi'nin lokalizasyonunda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Hadrianoi sikkeleri ilk olarak Roma İmparatoru Hadrian (M.S. 117-138) döneminde basılmaya başlamıştır. Sikkelerden hareketle kentin en geç M.S. 2. yüzyılda kurulduğunu öne sürmek mümkündür. Hadrian, Bithynia ve Mysia Bölgesi'ni etkileyen büyük depremin yaralarını sarmak üzere M.S. 123 yılında Nikomedia, Nikaia ve Kyzikos kentlerini kapsayan bir geziye çıkmıştır. W. Weber, Hadrian'ın Nikaia'dan sonra Kyzikos'a devam ederken dağlık Olympos bölgesine de uğradığını ve bu esnada Hadrianoi (Orhaneli), Hadrianeaia (Dursunbey) ve Hadrianotherai (Balıkesir) kentlerini kurduğunu iddia etmektedir. H. Halfmann ise İmparator Hadrian'ın Nikaia'dan Kyzikos'a geçişinin M.S. 123 yılında değil de aksine M.S. 124 yılında gerçekleşmiş olduğunu ileri sürmektedir. Bu hipoteze göre, İmparator'un Olympene'yi ilk ziyareti MS. 124 yılında gerçekleşmiş olmalıdır. Buna karşın E. Schwertheim, Hadrian'ın Anadolu'ya geldiği bir diğer tarih olan M.S. 131 yılı üzerinde durmaktadır. Schwertheim'e göre, Orhaneli'de bulunan iki yazıt İmparatorun M.S. 131 - 132 yılları arasında Hadrianoi kentine uğradığına işaret etmektedir. Dolayısı ile Hadrianoi Hadrian tarafından M.S. 124 yılında değil de 132 yılında kurulmuş olmalıdır. Hadrianoi kentinin kuruluşu ile ilişkili onur yazıtları Hadrianoi'nin bizzat Hadrian'ın iştiraki ile kurulmuş olabileceğini artırmaktadır. Meselâ Orhaneli'de bulunan bir yazıtta Hadrian'a doğrudan Tanrıça Demeter ile bağlantılı olarak hitap edilmekte ve yardımı dilenmektedir.

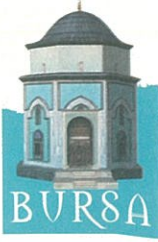
Hadrianoi kentinin kuruluş gerekçesi olarak İmparator Hadrian'ın av tutkusu gösterilmektedir. İmparatorun Olympene'nin (Uludağ) ormanlarında ava çıktığı, özellikle ayı avladığı rivayet edilmektedir. Hadrianoi'e ait İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde avlanan Artemis ve at üzerinde avlanıır şekilde tasvir edilen Roma İmparatorlarının betimlerinin bulunması bölgenin av potansiyelini gösteren önemli bir diğer belgedir. Av ve avcılık özellikle Olympene'de uzun bir geçmişe ve geleneğe sahiptir. Herodot'un bildirdiğine göre, çok daha erken dönemlerde Lydia Kralı Kroisos'un oğlu Olympos Dağı'nın yamaçlarında yaban domuzu avına katılmış ve bu esnada talihsiz bir kaza geçirerek ölmüştür.

Ancak "Vita Hadriani" yazarlarına göre İmparatorun av merakı kesinlikle Hadrianoi'nin kuruluş sebebi olmamalıdır. Dion Chrysostomos ve Aelius Aristides, Roma İmparatorluğu'nun yeni kent kurulmasındaki politikasını ayrıntılı anlatmaktadırlar. Buna göre, yeni kent kuruluşunda iç bölgelerin şehirleştirilmesi, iç bölgelerin kıyıya bağlanması ve bütün imparatorluk coğrafyası üzerine kentleri birbirine bağlayan bir ağ yaratılması gibi stratejik gerekçeler bulunmaktadır. Yüzey araştırmalarımız esnasında Harmancık ve Orhaneli'de tespit ettiğimiz prehistorik yerleşimler de bu savı kanıtlar niteliktedir. Bu politikalar aynı zamanda bölgenin ekonomik ve ticari anlamda gelişmesine de yardımcı olmaktadır. Özellikle Uludağ'ın ormanlarından elde edilen tomruk ve ham kerestenin ekonomik değerinin çok yüksek olduğu düşünülürse, Hadrianoi'nin tesadüfen veya sadece av merakı ile kurulmuş olamayacağı daha iyi anlaşılacaktır. Bu sebeplerden Hadrianoi'nin kuruluş sebeplerinden birisi de Uludağ kerestesine karşı olan ilgi olmalıdır. Antik kentten günümüze ayakta kalan fazla bir kalıntı ulaşamamıştır. Modern yerleşimin dışında tespit ettiğimiz duvar kalıntısı, yağmalanan mezarlar ve Orhaneli Belediyesi'nin bahçesinde sergilenen taş eserler Antik kentin potansiyelini göstermesi açısından kayda değerdir.

Sonuç olarak Bursa, günümüzde olduğu gibi Eski Çağlarda da doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan önemli bir yol ağı üzerindedir. Bir taraftan volkanik dağ olan Uludağ'ın sunduğu verimli topraklar ve zengin su kaynakları, diğer taraftan stratejik konumu insanların devamlı olarak bu topraklara ilgi duymasına yol açmıştır. Bursa ovalarına yayılan höyüklerin konumları Mezopotamya'dan başlayıp Troya üzerinden Avrupa'ya ulaşan büyük kervan yolunun Bursa'dan geçtiği güzergâha işaret etmektedir. M.Ö. 8. yüzyıla başlayan kolonizasyon hareketleri esnasında deniz yolunun önem kazanması ve Bursa'nın Ege'den Karadeniz'e geçen güzergâh üzerinde yer alması Antik Kentlerin deniz kıyısına doğru kaymasına sebep olmuştur. İç bölgelerde bulunan kentler ise çaylar üzerinden deniz ile irtibatını bir şekilde sağlamış olmalıdırlar.

Kaynaklar

- Metnin oluşturulmasında önemli ölçüde Hüseyin Erpehlivan tarafından başarı ile tamamlanan Propontis'in Güneydoğusunda MÖ. 1. Binyıl Yerleşmeleri ve Mezar Tipleri, (MÖ. 8-4. Yüzyıllar) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Aşağıda gösterilenler dışındaki kısaltmalarda Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün, Antik kaynaklarda ise Die kleine Pauly'nin önerileri dikkate alınmıştır.
- Akat vd. 1977 A. Akat, J. Dedeoğlu, E. Kozaman, B. Yalman, "1975 Miletopolis Hafriyat Raporu", TAD 24, 5-39.
- Akyürek-Şahin 2014 N. E. Akyürek-Şahin, "Bursa Müzesi'nde Klasik Döneme ait Bir Epigram", C. Akşit vd. (eds.), In Memoriam Filiz Öktem (Ankara), 279-283.
- As – Wijnen 1995 A. van As, M. H. Wijnen, "The Neolithic and Chalcolithic Pottery from Ilıpınar's Phases X-V: A Technological Study", J. J. Roodenberg(ed.), The Ilıpınar Excavations I; Five Seasons of Fieldwork in NW Anatolia 1987-91 (Leiden), 77-107.
- Atila 2003 C. Atila, Daskyleion'da Ele Geçen Arkaik ve Klasik Dönem Ticari Amphoralar, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İzmir).
- ATL B. D. Meritt, H. T. Wade-Gery, M. F. McGregor (eds.), Athenian Tribute Lists I (Princeton 1939).
- Auzéph vd. 2012 M.-F. Auzéph, H. Çetinkaya, O. Delouis, J.-P. Grélois, A. Pralong, M. Kaplan, H. Yılmaz, Mission Marmara. Campagne 2006, 2006, halshs-00665283.
- Avram 2004 A. Avram, "The Propontic Coast of Asia Minor", M. H. Hansen, T. H. Nielsen (eds.), An Inventory of Archaic and Classical Poleis (Oxford), 974- 999.
- Aybek – Dreyer 2016 S. Aybek, B. Dreyer, Der Archäologische Survey von Apollonia am Rhyndakos beim Uluabat-See und der Umgebung Mysiens in der Nordwest- Türkei 2006-2010 (Berlin).
- Aybek – Öz 2009 S. Aybek, A. K. Öz, "Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması, 2007", 26. AST, 327-342.
- Becks – Polat Becks 2014 R. Becks – B.A. Polat Becks, "Dağlık Bursa'da Erken Tunç Çağı Yerleşimleri", M. Şahin (ed.), İl ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri, Olympos Araştırmaları I (Bursa), 179- 191.
- Bittel vd. 1953 K. Bittel, A. M. Mansel, U. B. Alkım, "Summary of Archaeological Work in Turkey, 1952", AnSt 3, 9-13.
- Bora 2017 A. Bora, "Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bithynia Krallığı'nın Sınırları ve Gelişimi" k0o7<, H. Selvi, M.B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal (eds.), Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III (Kocaeli), 129 – 148.
- Bondoux 2003 R. Bondoux, "Les villes", B. Geyer, J. Lefort (eds.), La Bithynie au Moyen Âge (Paris), 377-409.
- Bosch 2011 E. Bosch, "Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri", Tarih Dergisi 1, 237-262.
- Bradeen 1974 D. W. Bradeen, Inscriptions; The Funerary Monuments, *Agora 17 (Princeton).
- Charneux 1966 P. Charneux, "Liste argienne de théarodoques", BCH 90.1, 156-239.
- Corsten 1985 T. Corsten, Die Inschriften von Kios, IK 29 (Bonn).
- Corsten 1987 T. Corsten, Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai, IK 32 (Bonn).
- Corsten 1988 T. Corsten, "Daskyleion am Meer, Ein Corpusculum der Inschriften und Nachrichten über die Stadt", EpigrAnat 12, 53-77.
- Cuinet 1894 V. Cuinet, La Turquie d'Asie, geographie administrative: statistique, descriptive et raisonnee de chaque province de l'Asie 4 (Paris).
- Diñer 2014a B. Diñer, "Kocasu Havzası Paleotiliği (Kuzeybatı Anadolu)", D. B. Erciyas, E. So`kmen (eds.), Arkeoloji'de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri YAS 4 (İstanbul), 23-49.
- Diñer 2014b B. Diñer, "Dağlık Bursa Paleotiliği", M. Şahin (ed.), Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I: Olympos Araştırmaları I (Bursa), 159-177.

- Dinçer 2016 B. Dinçer, "Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik Araştırmalar", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi 41, 50-54.
- Dinçer 2017 B. Dinçer, Marmara Çevresinde Alt Paleolitik Çağ: İlk İnsan Hareketleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul).
- Doğancı 2007 K. Doğancı, "Antik Dönemde Mudanya, Myrleia – Apamea", Y. Oğuzoğlu (ed.), Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya (İstanbul), 14-19.
- Dörner 1941 F.K. Dörner, Inschriften und Denkmäler aus Bithynien IstForsch 14 (Berlin).
- Efe 2007 T. Efe, "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia", AnSt 57, 47-64.
- Eimermann 2008 E. Eimermann, "Soundings at Early Bronze Age Hacılartepi", J. J. Roodenberg, S. Alparslan-Roodenberg (eds.), Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilipınar Excavations, Volume III (Leiden), 361-417.
- Erpehlivan 2018 H. Erpehlivan, Propontis'in Güneydoğusunda M.Ö. 1. Binyıl Yerleşmeleri ve Mezar Tipleri, (MÖ. 8-4. Yüzyıllar), T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul).
- French 1967 D. H. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: I. The İznik Area", AnSt 17, 49-100.
- Fritze 1913 H. von Fritze, Die antiken Münzen Mysiens (Berlin).
- Gelzer 1890 H. Gelzer (ed.), Georgii Cyprii descriptio orbis Romani (Lipsiae).
- Gerritsen vd. 2010 F.A. Gerritsen, R. O'zbal, L.C. Thissen, H. O'zbal, A. Galık, "Late Chalcolithic Settlement of Barcın Höyük", Anatolica 36, 197-225.
- Gerritsen vd. 2013 F.A. Gerritsen, R. O'zbal, L.C. Thissen, "The Earliest Neolithic Levels at Barcın Höyük, Northwestern Turkey", Anatolica 39, 53-92.
- Gündüz 2015 S. Gündüz, The Ancient South Marmara Harbours, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Bursa).
- Habicht 1999 C. Habicht, "Zu griechischen Inschriften aus Kleinasien", EpigrAnat 31, 19-29.
- Hasluck 1907 F.W. Hasluck, "Bithynica", BSA 13, 285 - 308.
- Hasluck 1910 F. W. Hasluck, Cyzicus; Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia ad Rhyndacum, Miletopolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, etc. (Cambridge).
- Hicks 1907 E.L. Hicks, "Three Inscriptions from Asia Minor", JHS 27, 226-228.
- Jacoby 1940 F. Jacoby, Die Frage der griechen Historiker (Leiden).
- Jones 1971 A.H.M. Jones. The Cities of the Eastern Roman Provinces (Oxford).
- Karul 2009 N. Karul, "Kuzeybatı Anadolu'da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi 28, 1-7.
- Karul 2013 N. Karul, "İlk Kalkolitik Çağ'da Konut ve Yerleşme: Aktopraklık Höyük", Arkeoloji ve Sanat, 143, 41-50.
- Karul – Avcı 2011 N. Karul - M. B. Avcı, "Neolithic Communities in the Eastern Marmara Region: Aktopraklık C", Anatolica 37, 1-15.
- Kalogeropoulou - Yalçın 2017 E. Kalogeropoulou - Yalçın, Apolyont'un Sakinleri: Mekan, Bellek ve Tarih (İstanbul).
- Kawerau - Rehm 1914 G. Kawerau - A. Rehm, Das Delphinion in Milet, Th. Wiegand (ed.), Milet 1,3 (Berlin).
- Lawall 2002 M. Lawall, "Ilion Before Alexander: Amphoras and Economic Archaeology", StTroica 12, 197-243.
- Malatya 2015 G. C. Malatya, Miletopolis Tarihi ve Sikkeleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul).

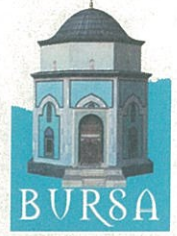

- Mansel 1946 A.M. Mansel, "Mudanya Mezar Binası" *Belelten* 37, 1-12.
- Mellaart 1955 J. Mellaart, "Some Prehistoric Sites in North-Western Anatolia", *IstMitt* 6, 53-88.
- Mellink 1969 J. M. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *AJA*, 73.2, 203-227.
- Merkelbach 1985 R. Merkelbach, "Nikaia die Rankenreiche", *EpigrAnat* 5, 1-3.
- Motor 2010 H. Motor, Bursa, Balıkesir ve Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Erzurum).
- Novruzlu 2016 A. Novruzlu, "Nilü'fer-Go'kc,e Ho'yu'k, Tepecik Ho'yu'k Prehistorik Yerles'imleri", M. S,ahin, S. Sevim, D. Yavas, (eds.), *Odrysses'ten Nilu'fer'e Uluslararası Nilu'fer Sempozyumu* (Ankara), 541-562.
- Okan 2013 E. Okan, "Çeşme Müzesi Ticari Amphoraları", *ADerg* 18, 127-140.
- Ötügen 1996 S. Y. Ötügen, Forschungen im nordwestlichen Kleinasien; Antiken und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa, *IstMitt*. Beiheft 41 (Tübingen).
- Özdoğan 1989 M. Özdoğan, "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir Illeri Yüzey Araştırması", 6. AST, 571-590.
- Özdoğan 2018 M. Özdoğan, "Marmara Denizi ve Neolitik Yaşam Biçiminin Anadolu'dan Avrupa'ya Aktarımı", *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi* 10, 9-30.
- Polat 2002 Y. Polat, Daskyleion'da M.Ö. 8.-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İzmir).
- Perrot vd. 1872 G. Perrot, E. Guillaume, J. Delbet, *Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont I* (Paris).
- Ramsay 1960 W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. M. Pektaş (İstanbul).
- Ritter 2001 S. Ritter, "Fremde Götter und Heroen in attischen Urkundenreliefs", *Jdl* 116, 129-162.
- Roodenberg 1995 J. J. Roodenberg (ed.), *The Ilıpınar Excavations I; Five Seasons of Fieldwork in NW Anatolia 1987-91* (Leiden).
- Roodenberg 1999 J. J. Roodenberg, "Investigations at Mentese, e Ho'yu'k in the Yenisehir Basin (1996- 97)", *Anatolica* 25, 21-36.
- Roodenberg 2008 J. J. Roodenberg, "The Late Chalcolithic Cemetery", J. J. Roodenberg S. Alparslan-Roodenberg (eds.), *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, Leiden, 315-333.
- Roodenberg vd. 2003 J. J.- van Roodenberg, A. As, L. Jacobs, M. Wijnen, "Early Settlement in the Plain of Yenişehir (NW Anatolia), The Basal Occupation Layers at Mentese", *Anatolica* 29, 17-59.
- Sarı 2011 D. Sarı, *İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul).
- Schwertheim 1983 E. Schwertheim, *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung II: Miletopolis - Inschriften und Denkmäler*, IK 26 (Bonn).
- Schwertheim 1987 E. Schwertheim, *Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia*, IK. 33 (Bonn).
- Sezgin 2012 Y. Sezgin, *Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar* (İstanbul).
- Sparkes - Talcott 1970 B. A. Sparkes, L. Talcott, *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, *Agora 12 (Princeton).
- Şahin 2000 M. Şahin, *Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları* (Ankara).
- Şahin 2014 M. Şahin, "Yüzey Araştırması", M. Şahin (ed.), *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I, Olympos Araştırmaları I* (Bursa), 21-158.

- Şahin 2016 (Bursa). M. Şahin, Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri II, Nilüfer İlçesi I
- Şahin 2017 I-İc, esi 2 (Bursa). M. Şahin, Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - III; Nilüfer
- Şahin 2017a Zaman 24, 64- 67. M. Şahin, "Apollonia ad Rhyndakos Kentinin Lokalizasyonu Üzerine", Bursa'da
- Şahin 2017b M. Şahin, "İnegöl/Cumatepe Höyük ve Tunç Çağı Ulaşımındaki Yeri/İnegöl", D. Yavaş, S. Sevim (ed.), Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 14-16 Ekim 2016 İnegöl (İstanbul), 233-243.
- Şahin 2020 M. Şahin, "Uluabat Gölü ve Çevresi", Bursa Günlüğü 10, 32-38.
- Şahin – Özbey 2018 M. Şahin, A.S. Özbey, Nekropol Kazıları, M. Şahin (ed.), Apollonia a.R. Araştırmaları I (Bursa).
- Şahin vd. 2009 M. Şahin, B. Dinçer, Th. Zimmermann, "Neue Fundplaeetze des Alteren Paläolithikums bei Bursa in Nordwestanatolien Türkei", AKorrBl 39, 153 – 162.
- Şahin vd. 2011 M. Şahin, Y. Polat, Th. Zimmerman, "Der Hafen von Kapanca: Ein Neuer Vorschlag zur Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica", OLBA 19, 203-232.
- Şahin 1987 S. Şahin, Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu II,3. Testimonia, IK 10,3 (Bonn).
- Taş 2007 I. Taş, "Hitit Metinlerinde Mas'â U'lkesi", Arkeoloji ve Sanat 125, 15-34.
- Talbert 2000 R. J. A. Talbert (ed.), Barrington Atlas of the Greek and Roman World (New York).
- Texier 2002 Chr. Texier, Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I, Çev. A. Suat (Ankara)
- Waddington 1908 W. H. Waddington, Recueil général des monnaies grecques d'Asie mineure 1 (Paris).
- Wroth 1964 W. Wroth, "Catalogue of the Greek Coins of Mysia", A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum (London).

İnternet Kaynakları

- http://www.wildwinds.com/coins/ric/claudius/RPC_2024.jpg
- https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=24&pid=10976#top_display_media
- https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=17&pid=7012#top_display_media
- https://www.wildwinds.com/coins/greece/mysia/miletopolis/BMC_05.jpg
- https://www.wildwinds.com/coins/greece/mysia/miletopolis/Mueller_350.jpg
- https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=432&pid=4914#top_display_media

Sanayisi, tarım ürünleri, kültürel ve doğal güzellikleriyle öne çıkan, ülkemizin nüfus bakımından dördüncü büyük şehri Bursa, ovasının yemyeşil görüntüsü sebebiyle “Yeşil Bursa” olarak nitelendirilmektedir.

Tarihî geçmişi M. Ö. 6000 yıllarına kadar giden bu kadim şehirde birçok medeniyetin izleri bulunmaktadır. İkinci Osmanlı padişahı Orhan Gazi'nin fethiyle kent ve çevresi Türk-İslam yurdu haline gelmiş, inşa edilen birbirinden güzel eserlerle asırlara damgasını vurmuştur. UNESCO; “Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu” başlığıyla dünya mirası listesine alarak bu değeri tescil etmiştir.

Elinizdeki eser, Bursa'nın kendine özgü kimlik ve kültürünü, yeni nesillere aktarmak gayesiyle hazırlanmış olup şehrin doğası, tarihi, mimarî eserleri ve manevî ikliminden kesitler sunmaktadır.

